

Bogoslovska smotra, 82 (2012.) 4, 955–989

UDK 17.022.1:27-42(497.5):327.39(4-67EU)

Primljeno: 2. 3. 2012.

Prihvaćeno: 17. 12. 2012.

Izvorni znanstveni rad

VREDNOTE U HRVATSKOJ U EUROPSKOJ PERSPEKTIVI PASTORALNO-TEOLOŠKI VID

Josip BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

josip.baloban@zg.t-com.hr

Sažetak

Autor na temelju znanstveno-istraživačkog projekta *Europsko istraživanje vrednota* (EVS – 2008.) te na temelju *Atlasa europskih vrednota* i ostale recentne literature pretresa sustav vrednota u Hrvatskoj, komparirajući hrvatske podatke s podacima starih EU članica, novih EU članica, zemalja kandidatkinja te ostalih europskih zemalja koje su obuhvaćene EVS istraživanjem. Autor konstatira da u hrvatskome društvu i Crkvi nedostaje svekolike objektivne, izgrađujuće i na budućnost usmjerene kritičke svijesti, ali i potrebnoga nadstranačkog i nadskupnog jedinstva. Unutar Europe, koja je istodobno sekularna, ali i religiozna, Hrvatska pokazuje trend diferencirane distanciranosti od Crkve u različitim dimenzijama crkvenosti. Brak i obitelj, kako za Europljane tako još više za Hrvate, i dalje ostaju temeljnim vrednotama, dok kultura rada u Hrvatskoj i dalje ostaje na iskušenju, a s njome i odnos prema slobodnome vremenu. Nadalje, za Hrvate se vrednote prijatelja i poznanika u svome prijelazu između prijateljstva i poznanstva pokazuju veoma fluidnima uz ostatke mentaliteta iz bivšega komunističkog političkog sustava. Dok je povjerenje u političke ustanove kod suvremenih Europljana veoma nisko, što ih istodobno ne čini odmah politički apatičnima jer i dalje sami odlučuju koliko će se politički angažirati iz osobnih ili društvenih razloga, dotle su Hrvati uz izrazito nisko povjerenje u vlastite političke ustanove i politički apatični. Komparacijom odnosa Europljana i Hrvata prema vrednoti novoga života, Hrvatska je bliže novim EU članicama te zemljama kandidatkinjama i ostalim europskim zemljama nego starim članicama EU. Autora osobito zabrinjava i tjera na razmišljanje fenomen rapidnog opadanja povjerenja u vojsku, policiju i Crkvu u Hrvatskoj, za koji donosi plauzibilna tumačenja uz kritički osvrt. Kao i u nekim drugim vrednotama tako i u svezi vrednote solidarnosti i socijalne (ne)osjetljivosti, Hrvati i Hrvati opet zaostaju za stanovnicima zemalja Starog Kontinenta.

Da bi Kristova Crkva u Hrvatskoj, a dijelom i u Europi, mogla promicati, zagovarati i živjeti temeljne čovjekove vrednote kao i specifično kršćanske vrednote, nužno je koristiti različite modele pastoralnog djelovanja koji su u korelaciji s današnjim čovjekom, s njegovom konkretnom društvenom i životnom situacijom. Tu autor donosi

četiri temeljna pastoralna modela: 1. model univerzalne crkvene strategije; 2. model pastoralnog koncentriranja na pojedine vrednote; 3. model stupnjevite i distancirane crkvenosti te 4. model duhovnih pokreta.

Autor na kraju članka snažno ističe da crkvenost i vjera moraju biti transparentne i drugima iskustveno prepoznatljive i dohvatljive po konkretnome čovjeku vjerniku koji daje obrazloženje nade svojim životnim svjedočanstvom, a ne samo govorenim (ili naviještanom) riječju.

Ključne riječi: vrednote, Hrvatska, Europska unija, crkvenost, pastoralni modeli.

Uvodna pojašnjenja

Hrvatska je na početku trećega tisućljeća u puno čemu osebujna, ambivalentna i proturječna zemlja i država unutar Europe i svijeta. U najširem smislu prirodno, gospodarstveno, znanstveno, politički i vrijednosno nije i ne može biti posve usamljen otok u Europi i u svijetu jer je dio jednog i svih kontinenata, napose u globalizacijskim okvirima i posljedicama. U užem smislu Hrvatska geopolitički, kulturalno i tradicijski spada u srednjoeuropski i mediteranski civilizacijski krug s obzirom na prošlost, jednako tako i sadašnjost, ali ne manje i u odnosu na budućnost. Religijsko-vrijednosno na temelju zajedničkoga povijesnog prostora broji se među katoličke zemlje, poput Austrije, Italije, Slovačke, Slovenije i Poljske.¹ Hrvatska je u sebi veoma ambivalentna i proturječna jer je na jednoj strani još uvijek u mnogo čemu, također i u religijsko-crkvenom smislu, veoma tradicionalna zemlja s visokim postotkom pripadnosti Katoličkoj crkvi (81%) – prema popisu pučanstva iz 2001. godine 87%² – a na drugoj strani u njoj se ukorjenjuju i šire svi trendovi neoliberalnog kapitalizma, a samim time i sve vrste liberalnih tendencija, kako u bračnom, obiteljskom i osobnom tako i u političkom, kulturalnom, gospodarskom, društvenom i medijskom životu. Hrvatska ne spada u visoko sekularizirane zemlje poput Češke i bivše Istočne Njemačke, premda je paradigma sekularizacije sve više kontroverzna u znanstvenim krugovima i doživljava različita nova tumačenja.³

¹ Usp. Regina POLAK (ur.), *Zukunft. Werte. Europa: Die europäische Wertestudie 1990–2008: Österreich im Vergleich*, Wien – Köln – Weimar, 2011., 196. Ista autorica, upravo po kriteriju konfesionalne većine u jednoj zemlji, donosi još pet skupina: *protestantske zemlje*: Švedska, Danska, Finska, Nizozemska; *katoličko-protestantske zemlje*: Mađarska, Švicarska, Zapadna Njemačka; *pravoslavne zemlje*: Rumunjska, Grčka, *laičko-sekularizirana zemlja*: Francuska; *ateističko-sekularizirane zemlje*: Češka i Istočna Njemačka. Usp. *Isto*.

² Usp. REPUBLIKA HRVATSKA – DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU, *Popis stanovništva 2001.*, Stanovništvo prema vjeri.

³ Primjerice Davie Grace paradigmu sekularizacije ne prihvaća kao teoriju koja obrazlaže i dokazuje gubljenje značenja i djelovanja Crkvi u društvima, nego smatra da Crkve svoju društvenu ulogu oblikuju u ustanove koje promiču dragovoljni rad i koje su »predstav-

Kada se govori o vrednotama u Hrvatskoj, važno je istaknuti troje. *Prvo*, raspravljanje o vrednotama ne može se i ne smije reducirati samo na religiju i vjeru. To bi bio svojevrsan redukcionizam najrazličitije vrste. Stvarnost vrednota, uz religiju i vjeru, uključuje i vrednote braka i obitelji, posla, slobodnog vremena, morala, solidarnosti, politike, povjerenja u različite institucije u društvu, prijatelje i poznanike itd. *Drugo*, Hrvatska se u tim raspravama mora vidjeti u sveukupnom europskom kontekstu u širem i u užem smislu, ali i u kontekstu cijelog svijeta budući da je preko televizije i interneta Hrvatska u svijetu i obrnuto, svijet je u Hrvatskoj. Osim toga, virtualni svijet nazočan u elektroničkim medijima svjesno i podsvjesno utječe na oblikovanje a istodobno i na korekciju i preoblikovanje vrijednosnog sustava pojedinaca i skupina. *Treće*, govoriti znanstveno-objektivno i pastoralno-teološki konzekventno o vrednotama u Hrvatskoj, i to u europskoj perspektivi, moguće je ako se uz ostale izvore i čimbenike polazi od podataka dobivenih u relevantnim empirijskim istraživanjima. Ovaj se rad temelji na jednom takvom, možemo reći, jedinstvenom istraživanju unutar znanstvenog projekta koji u Europi traje već od 1981. godine a čije je središte na Tilburškom sveučilištu u Nizozemskoj. Riječ je o *Europskom istraživanju vrednota (European Values Study)*, koje je dosada imalo četiri vala: prvi 1981. godine, drugi 1991. godine, treći 1999./2000. godine i četvrti 2008. godine. Hrvatska je sudjelovala 1999. i 2008. godine. U ovom radu koriste se podatci iz četvrtog vala istraživanja (2008.), a uzeti su iz centrale u Tilburgu (Nizozemska) i iz *Atlasa europskih vrednota*⁴. Na temelju tih podataka već je učinjena analiza za samu Hrvatsku (bez kompariranja s podacima iz

nice« religije. Usp. Davie GRACE, *Religion in modern Europe. A Memory Mutates*, Oxford, 2000. Detlef Pollack je protiv teze koja govori o odumiranju paradigme sekularizacije, naprotiv on preispituje empirijski domet i drugih teorija koje govore o religijskoj promjeni. Usp. Detlef POLLACK, *Rückkehr des Religiösen? Studien zum religiösen Wandel in Deutschland und Europa II*, Tübingen, 2009. Za Hans-Joachima Höhna *comeback* religije samo je drugi oblik sekularizacije. Usp. Hans-Joachim HÖHN, *Krise der Säkularität? Perspektiven einer Theorie religiöser Dispersion*, u: Hans-Joachim HÖHN – Karl GABRIEL (ur.), *Religion heute öffentlich und politisch. Provokationen, Kontroversen, Perspektiven*, Paderborn i dr., 2008., 37–58.

⁴ Usp. Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values. Trends and Traditions at the turn of the Century*, Leiden, 2012. Navedeni Atlas sadrži rezultate istraživanja EVS – 2008. iz 47 europskih zemalja i to od Islanda do Turske te od Portugala do Rusije. To znači da je u projektu EVS – 2008. sudjelovalo više od 800 milijuna Europljana koji trenutno žive unutar Europske unije kao i izvan Europske unije. U navedenom istraživanju sudjelovala je i Hrvatska pod vodstvom prof. dr. sc. Josipa Balobana s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Radi komparacije važno je istaknuti da postoji i prvi Atlas iz 1995. godine u kojem je sudjelovala Hrvatska također pod vodstvom prof. dr. sc. Josipa Balobana. Usp. Loek HALMAN – Ruud LUIJKX – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, Leiden – Tilburg, 2005.

ostalnih europskih zemalja u istraživanju EVS – 2008.) koja je objavljena u *Bogoslovskoj smotri* 2010. godine⁵ i u *Društvenim istraživanjima*⁶.

Sve sudionice *Europskog istraživanja vrednota* 2008. svrstane su u četiri skupine i to: 1. stare članice EU (16), 2. nove članice EU (12), 3. zemlje kandidatkinje i potencijalne kandidatkinje (9), 4. ostale zemlje koje još nisu kandidatkinje a obuhvaćene su EVS istraživanjem (10).⁷ Zajedno s Hrvatskom ukupno je to 47 europskih zemalja. Postoje definicije vrednota u filozofiji, teologiji te u sociologiji. Teologija definira vrednote kao »neoborive 'posljednje', 'najveće' veličine ciljeva i odnosa čudoredno-moralnog djelovanja«⁸, a sociologija gleda na vrednote kao na empirijske konstrukte koji oblikuju čovjekove stavove u više-manje koherentnim smjerovima.⁹

1. Stupanj prihvaćenosti pojedinih vrednota u Hrvatskoj i u Europi

U svezi stupnja prihvaćenosti pojedinih vrednota, kako u Hrvatskoj tako i u Europi, važno je istaknuti da je ispitanicima bilo ponuđeno pet, odnosno šest mogućnosti odgovora: *veoma važno, važno, nevažno, posve nevažno, ne znam i nema odgovora*. U ovom članku donosimo samo odgovor *veoma važno* kako bismo ukazali na najviši stupanj prihvaćenosti pojedine vrednote kod Europljana. To činimo zato da se lakše istakne diferenciranost Hrvatske u odnosu na ostale skupine zemalja u Europi. No, još uvijek ostaje otvoreno pitanje odnosa između *veoma važno* i *važno* s obzirom na pojedina pitanja. Primjerice, dok 76,4% Hrvata drži obitelj veoma važnom u svome životu, a 22,4% važnom (ukupno 98,8%), dotle religiju smatra veoma važnom 18,9%, a važnom 53,1% (ukupno 72,0%).

⁵ Usp. Europsko istraživanje vrednota – EVS – 2008. Podatci za Republiku Hrvatsku, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 2.

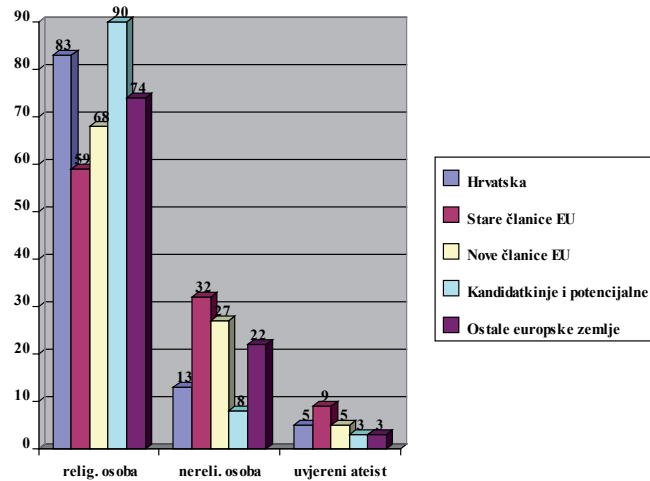
⁶ Usp. Hrvatske vrijednosti u tranziciji: Europska studija vrednota 1999. – 2008., u: *Društvena istraživanja*. Časopis za opća društvena pitanja, 19 (2010.) 1–2 (105–106), 1–89.

⁷ Skupine čine: 1. *skupinu*: stare članice EU: Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Njemačka, Portugal, Sjeverna Irska, Španjolska, Švedska, Velika Britanija; 2. *skupinu*: nove članice EU: Bugarska, Cipar, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija; 3. *skupinu*: zemlje kandidatkinje i potencijalne kandidatkinje: Hrvatska, Makedonija, Turska, Island, Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Crna Gora, Srbija. 4. *skupinu*: ostale zemlje obuhvaćene EVS istraživanjem: Armenija, Azerbajdžan, Bjelorusija, Gruzija, Moldavija, Norveška, Rusija, Sjeverni Cipar, Švicarska, Ukrajina.

⁸ Karl Heinz HILLMANN, *Wertewandel. Zur Frage soziokultureller Voraussetzungen alternativer Lebensformen*, Darmstadt, 1989., 51–52.

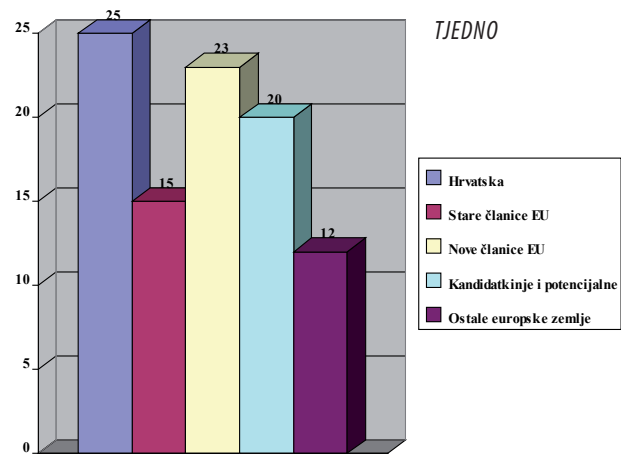
⁹ Usp. Jan W. van DETH – Elinor SCARBROUGH, *The Impact of Values*, Oxford, 1995.

Grafikon 1: *Stupanj (ne)religioznosti u Europi*¹⁰

U Europi postoji daleko više religioznih osoba nego ateista. U EVS – 2008. istraživanju ispitanici su imali četiri, odnosno pet mogućih odgovora: *religiozna osoba*, *nereligiozna osoba*, *uvjereni ateist*, *ne znam* i *nema odgovora*. Kod Hrvatske postotak religioznih osoba (79,0%) gotovo je identičan s postotkom onih koji su izjavili da su pripadnici Katoličke crkve (81,0%). Zanimljivo je da europski Upitnik ne donosi pojam agnostika.

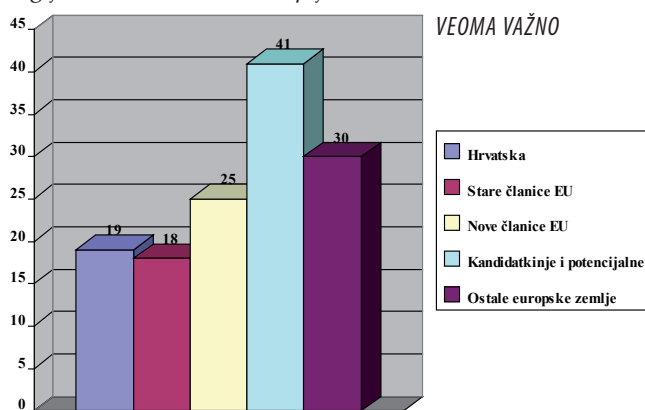
Grafikon 2: *Pohađanje vjerskih obreda u Europi*

¹⁰ Sve grafikone u ovom radu izradili su kolege Gordan Črpić i Damir Mravunac, kojima iskreno zahvaljujem na uloženom trudu i vremenu.

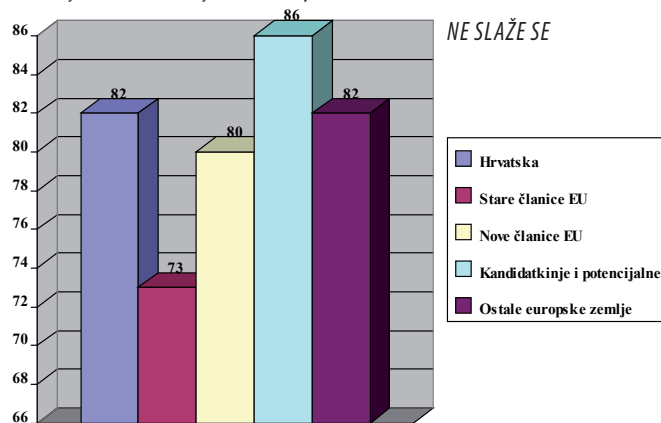
Kod pohađanja vjerskih obreda ispitanici su imali osam, odnosno devet mogućih odgovora: *više puta u tjednu, jednom tjedno, jednom mjesečno, samo za velike blagdane, jednom godišnje, rjeđe, nikada – gotovo nikada, ne znam i nema odgovora*. Prema grafikonu 2 Hrvatska je iznad europskog prosjeka u odnosu na stare i nove članice EU, ali i u odnosu na kandidatkinje i ostale europske zemlje koje još nisu kandidatkinje.

Grafikon 3: Koliko je religija važna u životu Europljana?

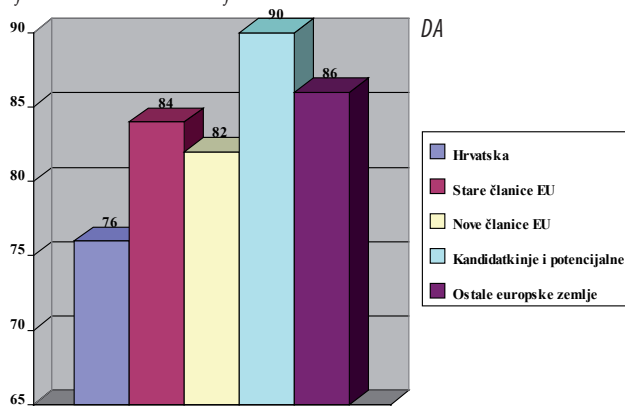
S obzirom na religiju, odnosno vjeru u osobnom životu, Hrvati i Hrvatice se u odgovoru *veoma važno* ne razlikuju od zemalja starih članica EU, a istodobno su ispod prosjeka novih članica EU, napose kandidatkinja. No, ako se zbroje odgovori *veoma važno* i *važno*, tada Hrvatska (72,0%) ima bolji prosjek od starih članica EU (44,9%), novih članica (52,5%) i ostalih europskih zemalja (66,2%), a lošiji od zemalja kandidatkinja (79,0%).

Grafikon 4: Je li brak zastarjela institucija u Europi?

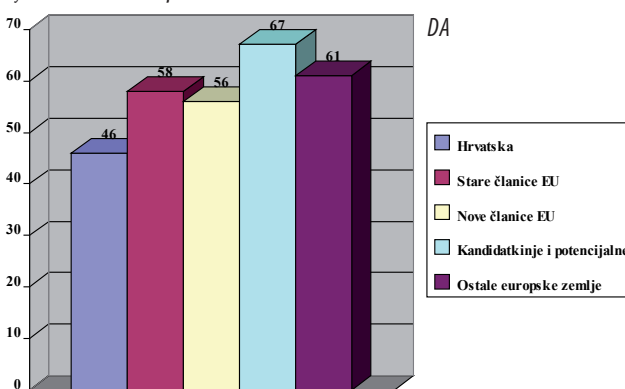
Naime, Europljanima je bilo postavljeno pitanje slažu li se s time da je brak zastarjela institucija. Što se tiče ove vrednote, Hrvatska je u svojem shvaćanju nezastarjelosti braka kao institucije s 82,2% na istoj razini kao i ostale europske zemlje koje još nisu kandidatkinje, ali je iznad prosjeka starih i novih članica EU, pri čemu 73,4% starih članica EU brak smatra nezastarjelim, a 26,6% drži ga prevladanim.

Grafikon 5: Je li Europljanima važna obitelj?

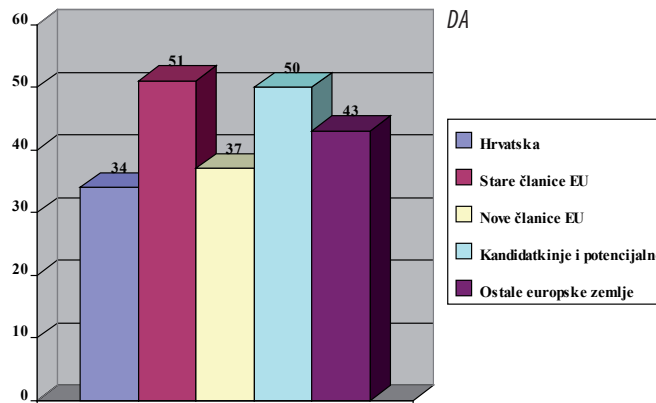
U svezi vrednote obitelji kod hrvatskih ispitanika događa se nešto neočekivano u odnosu na sve ostale Europljane, i u odnosu na instituciju braka. Sa svojih 76,4% građana koji u Hrvatskoj obitelj smatraju *veoma važnom*, Hrvatska zaostaje za starim članicama EU kod kojih to smatra 83,9%, za novim članicama (82,2%), zemljama kandidatkinjama (89,9%) te ostalim europskim zemljama koje još nisu kandidatkinje (85,5%). To znači da se u Hrvatskoj najviše osoba izjasnilo za odgovor *važno*, i to 22,4%, a time je Hrvatska ispod europskog prosjeka u kojem u totalu 83,6% Europljana smatra obitelj *veoma važnom*.

Grafikon 6: Je li Europljanima važan posao u životu?

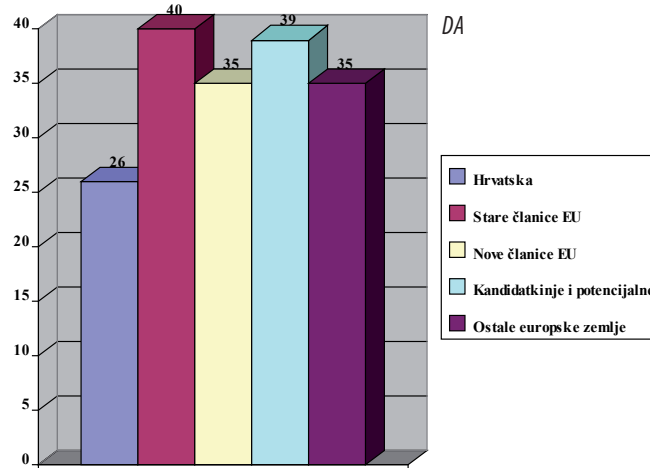
Ako se razdvoje odgovori *veoma važno* i *važno*, začuđuje da u odnosu na vrednotu posla u europskoj perspektivi Hrvatska stoji najlošije. U Hrvatskoj posao u svome životu smatra veoma važnim samo 46,4% (važnim 45,7%, ili ukupno 92,1%) hrvatskih građana, dok kod starih članica EU posao veoma važnim smatra 57,5% (važnim 31,9%, ili ukupno 89,4%). Kod novih članica EU 56,4% posao smatra veoma važnim, a važnim 33,3%, ili ukupno 89,7%, a kod zemalja kandidatkinja čak 66,7% drži posao u svome životu veoma važnim, važnim 26,8%, ili ukupno 93,5%.

Grafikon 7: Jesu li Europljanima važni prijatelji i poznanici?

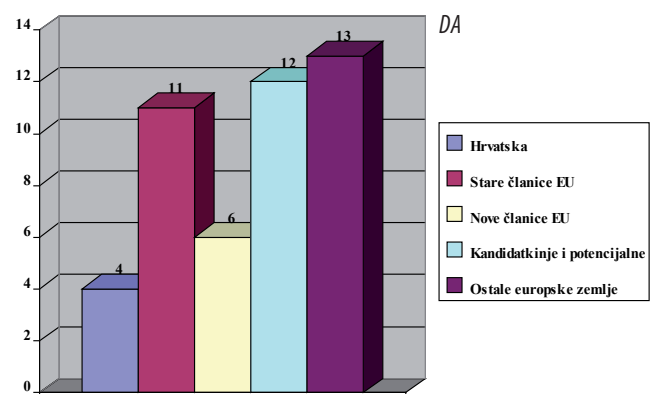
Vrednota prijatelji i poznanici ukazuje na bitnu razliku između Zapadne i desetljećima demokratske Europe i Europe bivšega komunističkog sustava. U tu shemu uklapa se i Hrvatska kao jedna od europskih tranzicijskih zemalja nakon urušavanja komunističkih modela. Kao i kod vrednote posla, tako i kod vrednote prijatelji i poznanici, Hrvatska je s 34,0% ponovno najniža i najbliža novim članicama EU (bivše socijalističke zemlje) kod kojih je zabilježeno 37,0%, dok stare članice EU smatraju prijatelje i poznanike veoma važnima (51,4%). Ako se zbroje rezultati dobiveni na osnovi odgovora *veoma važno* i *važno*, onda je Hrvatska izjednačena sa starim članicama EU i bolje stoji od novih članica EU.

Grafikon 8: Je li Europljanima važno slobodno vrijeme?

Vrednota slobodnog vremena najmanje je poželjna u Hrvatskoj (samo kod 26,3% ispitanika), a najviše u starim članicama EU (39,7%), ako se polazi od odgovora *veoma važno*. No, zbroje li se odgovori *veoma važno* i *važno*, onda se dolazi do gotovo ujednačenih rezultata jer postotak nije niži od 84,0% i nije viši od 89,0%, izuzev ostalih europskih zemalja i onih koje još nisu kandidatkinje, u kojima je zabilježeno 82,9%.

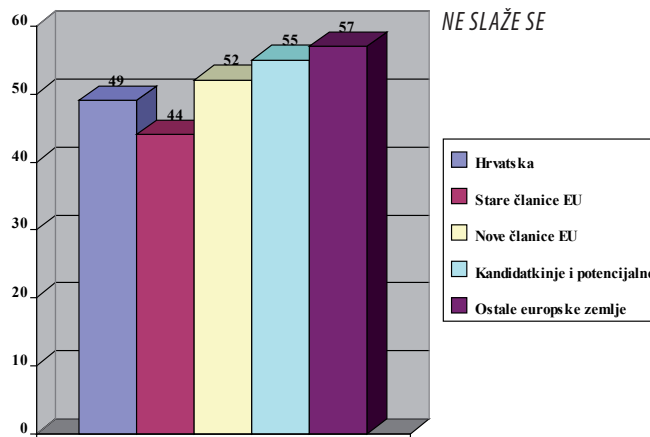
Grafikon 9: Je li Europljanima važna politika u životu?

U europskom kontekstu vrednota politike za sebe je posebna priča. Na prvi pogled stječe se dojam kao da je većina europskih građana apolitična, kao da im je politika jedna od sporednih, a ne primarnih stvari u osobnom životu. Dobiveni podatci ukazuju na činjenično stanje koje je na određen način zna-

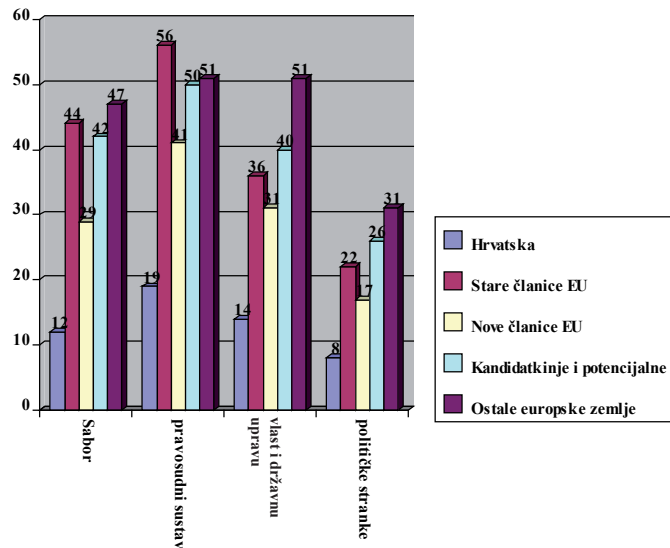
kovito, kako za stare tako i za nove demokracije na Starom Kontinentu – u redosljedu dosad navedenih vrednota politika je najmanje zanimljiva i važna. Opet je Hrvatska s 3,5% (*veoma važna*) i 21,3% (*važna*), ili ukupno 24,8%, na posljednjem mjestu u Europi. Od Hrvatske puno bolje ne stoje ni nove članice EU (6,1% *veoma važna* i 20,2% *važna*, ili ukupno 26,3%). Stare članice zajedno s ostalim europskim zemljama koje još nisu članice EU stoje najbolje, naime stare članice s 44,2% i ostale nečlanice nekandidatkinje s 44,5% (*veoma važno* i *važno*).

Grafikon 10: Koliko Europljani odobravaju pobačaj kada žena nije udana?

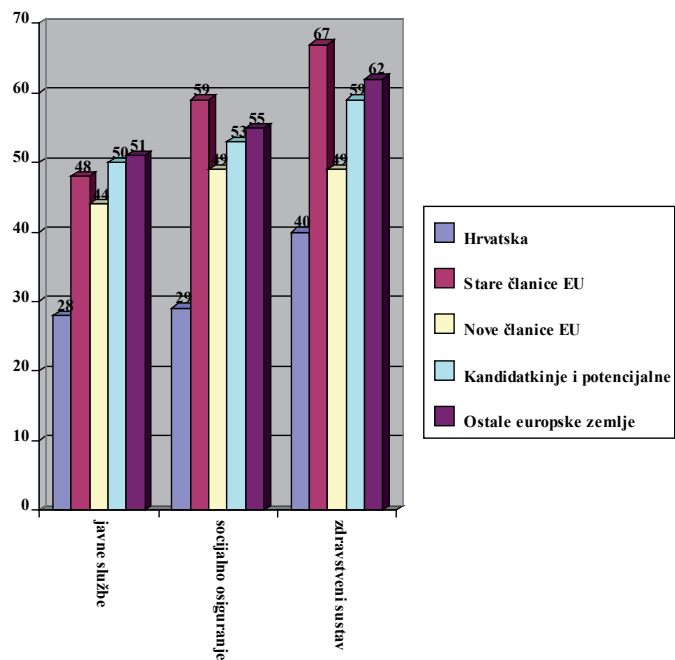

Dakako da je za Hrvatsku i Europu u cjelini neovisno o trenutnom (ne)članstvu u EU od iznimne važnosti stav i odnos prema novom životu, tj. prema rođenju djeteta. Ta vrednota je na poseban način osjetljiva i o njoj se puno raspravlja na raznim znanstveno-teorijskim i na praktično-stvarnim razinama. Ta vrednota je posebno važna i za povijesnu Kristovu Crkvu i njezin cjelokupan pastoral. Europljane se pitalo: *Odobravate li pobačaj*: a) ako žena nije udana i b) ako bračni par ne želi imati više djece? Neudanoj ženi 48,5% Hrvata ne odobrava pobačaj, a bračnom paru pobačaj ne odobrava 51,4%. Usporede li se podatci iz Hrvatske u oba slučaja s podacima ostalih europskih zemalja dolazi se do spoznaje da pobačaj u Hrvatskoj kod neudane žene ne odobrava više građana nego u starim članicama EU, a manje nego u novim članicama EU, kandidatkinjama i u onim zemljama koje još nisu kandidatkinje EU. Kod bračnog para koji ne želi imati više djece pobačaj u Hrvatskoj odobrava 48,6%, u starim članicama EU 52,2%, u novim članicama EU 53,6%, u zemljama kandidatkinjama EU 42,9% a u europskim zemljama koje nisu još kandidatkinje 48,0%.

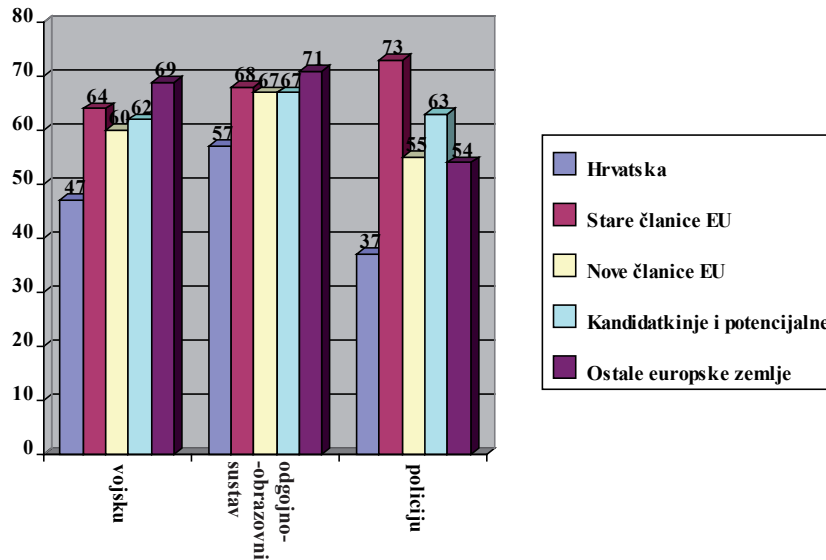
Grafikon 11: *Povjerenje Europljana u Sabor, pravosudni sustav, vlast, državnu upravu i političke stranke*

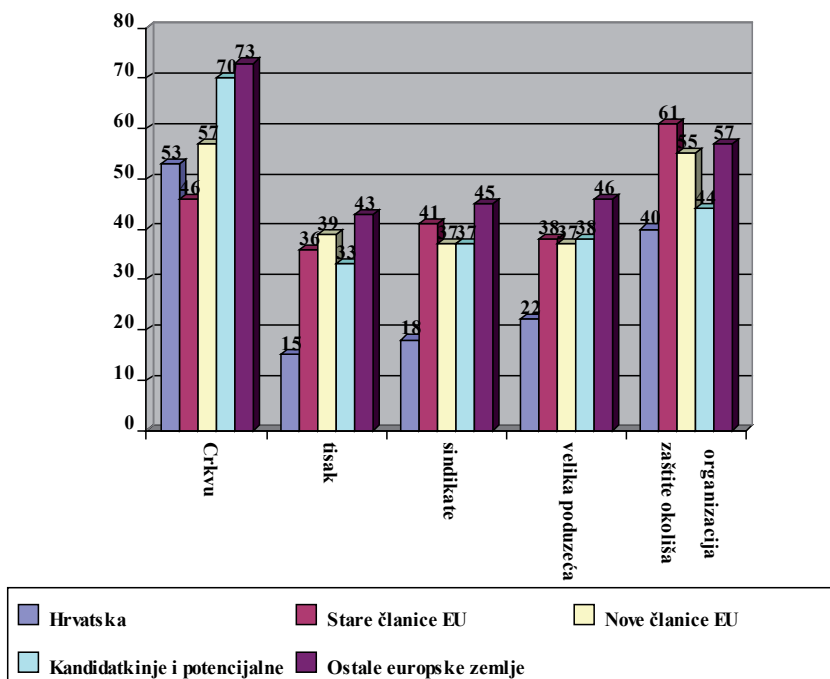
Grafikon 12: *Povjerenje Europljana u javne službe, socijalno osiguranje i zdravstveni sustav*

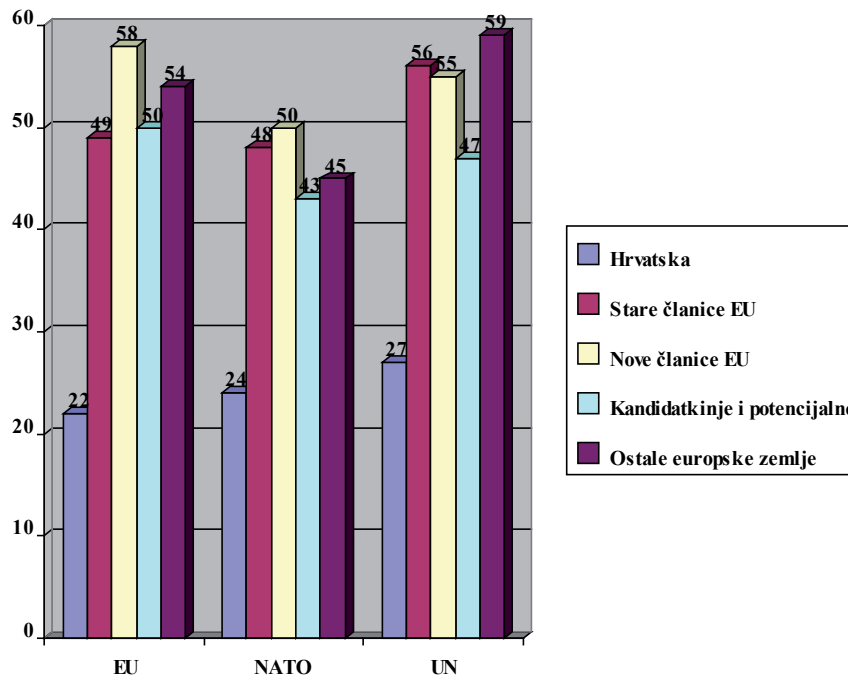
Grafikon 13: Povjerenje Europljana u vojsku, odgojno-obrazovni sustav i policiju

Grafikon 14: Povjerenje Europljana u Crkvu, tisak, sindikate, velika poduzeća, organizaciju zaštite okoliša

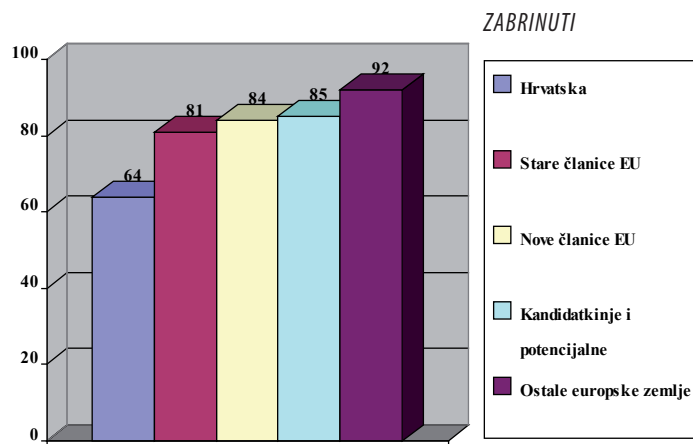
Grafikon 15: Povjerenje Europljana u EU, NATO, UN

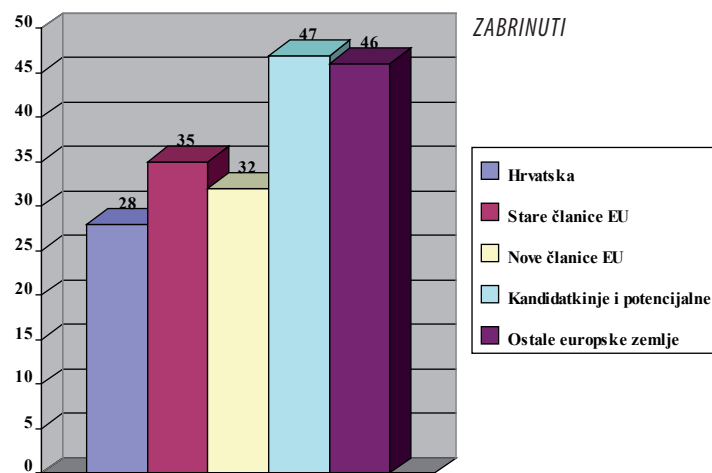
Vrednota povjerenja u klasične kao i moderne ustanove države i društva, primjerice povjerenje u političke stranke, tisak i sindikate pa u EU, NATO i UN govori koliko je učinkovita komunikacija između Europljana i tih ustanova. Iz navedenih grafikona o povjerenju može se puno toga zaključiti. *Prvo*, političke stranke diljem svih 47 europskih država uživaju najmanje povjerenje – ispod 30%, a u Hrvatskoj to je samo 7,5%, dok 92,5% ispitanika uopće nema povjerenja. *Drugo*, u pravosudni sustav najveće povjerenje imaju Europljani država Zapadne Europe, odnosno stare članice EU, dok u Hrvatskoj to ima svaki peti Hrvat (19,3%). *Treće*, što je posebno poražavajuće za Hrvatsku, jest da u hrvatsku vojsku i hrvatsku policiju Hrvati imaju manje povjerenja nego ostali Europljani u vojsku i policiju svojih država, a hrvatska policija i hrvatska vojska dobile su obrambeni Domovinski rad i omogućile da se hrvatska demokracija razvija unutar hrvatskih granica. *Četvrto*, u komparaciji sa svim ostalim skupinama europskih zemalja Hrvati imaju najniži postotak povjerenja u sve ustanove države i društva, izuzev Crkve. Dakako da ta činjenica postavlja brojna pitanja hrvatskim političarima, nositeljima najrazličitijih funkcija i službi u Hrvatskoj. *Peto*, povjerenje Hrvata u Crkvu (53,4%) iznad je sveuku-

pnog prosjeka starih članica EU, ali je ispod sveukupnog prosjeka svih ostalih skupina europskih država. Povjerenje Hrvata u Crkvu rapidno je opalo u drugoj dekadi od početka demokracije u Hrvatskoj. Još 1999. godine 62,8% Hrvata imalo je povjerenje u Crkvu, a 1997. godine čak 84,1% imalo je povjerenje u Crkvu. Ti postotci tjeraju na razmišljanje kršćane u Hrvatskoj, a prije svega crkveno vodstvo: biskupe i svećenike.

Grafikon 16: Solidarnost – zabrinutost Europljana za životne uvjete uže obitelji

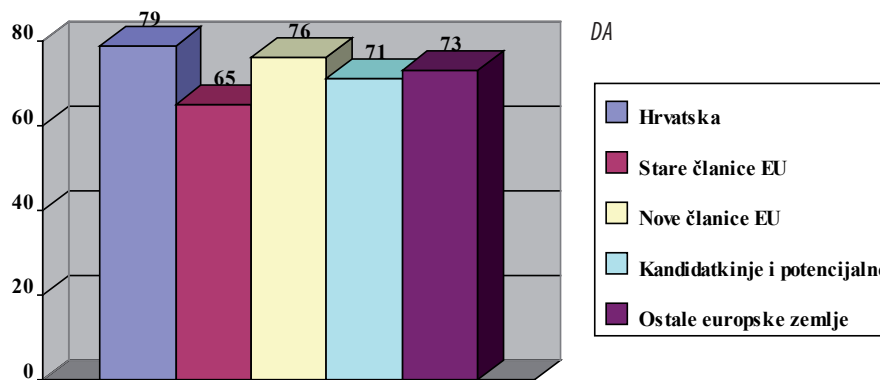
Grafikon 17: Solidarnost – zabrinutost Europljana za životne uvjete ljudi u susjedstvu

Vrednota solidarnosti jest vrednota koja se živi na različite načine i u različitim situacijama te zgodama i nezgodama života. Postoji osobna, obiteljska, društvena i državna solidarnost. Ona se odnosi na najbliže osobe s kojima se sve dijeli, pa na one koji su nam najbliži u susjedstvu i dalje. Europljani su odgovarali na više pitanja. Ovdje izdvajamo samo dva: a) Koliko ste zabrinuti za životne uvjete vlastite uže obitelji? b) Koliko ste zabrinuti za životne uvjete ljudi u susjedstvu?¹¹

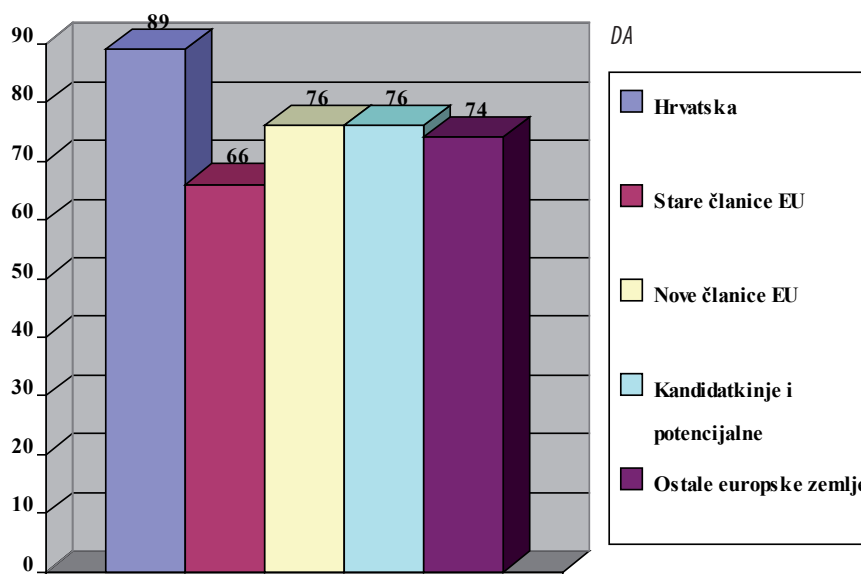
U odnosu na tu vrednotu Hrvatska zaostaje za svim zemljama Europe. Dok je u Hrvatskoj za životne uvjete članova vlastite obitelji zabrinuto 63,9%, dotle tu zabrinutost u starim članicama EU ima 80,6% građana, u novim članicama EU 83,6%, u zemljama kandidatkinjama 85,0%, a u ostalim europskim zemljama koje još nisu kandidatkinje EU tu zabrinutost ima 91,9% građana. Istodobno zabrinutost za druge uočljivo pada kada su u pitanju ljudi iz susjedstva. U tom slučaju zabrinutost je kod svih europskih zemalja ispod 50,0%, s time da su najviše za životne uvjete susjeda zabrinuti građani zemalja kandidatkinja EU (46,5%) i zemalja koje još uopće nisu kandidatkinje EU (45,8%), a manje su zabrinuti građani novih članica EU (31,5%) i starih članica EU (35,2%), dok su Hrvati i hrvatski građani najmanje zabrinuti (28,0%).

Grafikon 18: Europljanima je za rođenje važan vjerski obred

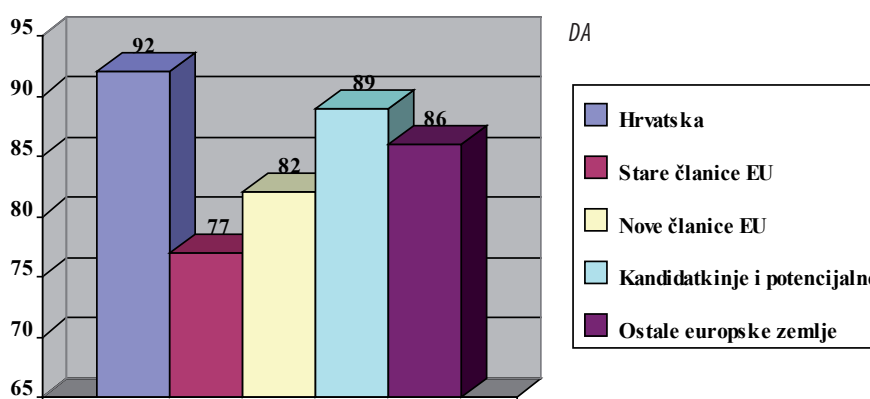

¹¹ U EVS – 2008. Upitniku bila su i druga pitanja koja ovdje ne obrađujemo, kao što su primjerice: Koliko ste zabrinuti za: ljude u regiji, zemljake, Europljane, sve ljude na svijetu, starije ljude, nezaposlene, imigrante, bolesne i nemoćne, djecu iz siromašnih obitelji.

Grafikon 19: Europljanima je za sklapanje braka važan vjerski obred

Grafikon 20: Europljanima je za smrt-ukop važan vjerski obred

U svezi obreda prijelaza za natprosječno veliki dio Hrvata su krštenje (77,1%), vjenčanje u Crkvi (85,3%) i crkveni pogreb (88,5%) vrednote koje žele ostvariti unutar ili sa svojom Crkvom prigodom rođenja djeteta, sklapanja

braka i prilikom ukopa drage osobe. Po tome je Hrvatska ispred svih ostalih skupina europskih zemalja, kako onih starih članica EU tako i novih članica. Zatim, Hrvatska je i ispred kandidatkinja za EU, također i ispred ostalih europskih zemalja koje su sudjelovale u projektu EVS – 2008. No, ovdje je nešto već na početku atipično. Naime, postotak traženja krštenja manji je od postotka traženja crkvenog vjenčanja, a jedno i drugo manje je od traženja crkvenog pogreba. Nagoviješta li se takvim postotcima opadanje zanimanja za kršćanstvo, osobito za pripadnost Katoličkoj crkvi, zasad ostaje otvorenim pitanjem i prerano je donositi bilo kakav zaključak u tom pravcu.

2. Pastoralno-teološko kritička prosudba rezultata

U drugom koraku ovog rada ide se za kritičkim vrednovanjem koje je u Hrvatskoj općenito, a u Crkvi u Hrvatskoj osobito potrebno jer i u društvu i u Crkvi nedostaje svekolike objektivne, izgrađujuće i na budućnost usmjerene kritičke svijesti, ali i potrebnoga nadstranačkog i nadskupnog jedinstva. Hrvatske elite svih svjetonazorskih profila teško se izdižu iznad sterilnog kritizerstva svih šara i boja, a prebrzo se aranžiraju s određenim suistomišljenicima radi vlastitih probitaka i napredovanja u karijeri. Hrvatska, osobito u ovom trenutku, a ne manje i u svojoj budućnosti, ne treba rušitelje, već graditelje bolje Hrvatske unutar hrvatskoga, ali i europskoga te svjetskoga konteksta, a isto tako i graditelje bolje Crkve u Hrvatskoj i izvan nje.

Tijekom povijesti kršćanstva od Isusovih vremena do naših današnjih dana adresati kršćanstva kao i njegovi pripadnici trajno su se suočavali s nekoliko čimbenika. Prvi je bio, dakako, *Isusova osoba*, odnosno povijesni Isus i uskrsnuli Krist. Drugi čimbenik je bio *sadržaj kršćanstva ili Isusova poruka* predana u Pismu i u Tradiciji Crkve. Treći čimbenik je bila sama *povijesna Kristova Crkva* sa svim svojim svijetlim stranama i sjenama koja se s vremenom podijelila na kler i na narod Božji. Četvrti čimbenik je bio sam *kler* u Crkvi koji se nerijetko odijelio od vlastitog naroda Božjega i odviše približio svjetovnoj vlasti. Peti čimbenik su bili razni *nekršćanski oblici vjerovanja*, uključivo praznovjerje. Šesti čimbenik upućuje na čovjekovu grešnost, krhkost i nesavršenost, jer već sv. Pavao govori o dvama zakonima u vlastitu tijelu¹². U novije doba javlja se i sedmi čimbenik, naime i u samoj Europi adresati kršćanstva sve se

¹² Usp. Rim 7,21-23: »Kad bih htio činiti dobro, nameće mi se zlo. Po nutarnjem čovjeku s užitkom se slažem sa Zakonom Božjim, ali opažam u svojim udovima drugi zakon koji vojuje protiv zakona uma moga i zarobljuje me zakonom grijeha koji je u mojim udovima.«

više susreću s velikim *svjetskim religijama*, ali i s *novorađajućom religioznošću i duhovnošću najrazličitijih vrsta*.

2.1. Je li je Europa sekularna, a istodobno i religiozna?

Regina Polak u Uvodu svoje knjige iz 2011. godine u kojoj se analiziraju vrednote i budućnost Europe piše: »Dijele li ljudi u Europi zajedničke temeljne vrednote? Koliko su jedinstvene ili koliko su različite vrednote Europljana? Postoji li europski identitet? Koju ulogu pritom igraju vrednote?«¹³ Autori *Atlasa europskih vrednota* iz 2011. godine jedno su poglavlje naslovili »Europa je sekularna, ali i religiozna«. Zatim nastavljaju: »Ogromna većina Europljana članovi su Crkve, ali puno članova Crkve nisu aktivni članovi, posebno u državama poput Švedske, Norveške, Švicarske i Velike Britanije.«¹⁴ U tom kontekstu navodi britansku sociologinju Grace Davie, koja taj fenomen opisuje kao »pripadnost bez vjere/vjerovanja« (*belonging without believing*), ali koja govori i o drugom fenomenu, naime o »vjeri/vjerovanju bez pripadnosti« tradicionalnim Crkvama (*believing without belonging*).

To istodobno upućuje na više čimbenika. *Prvo*, kršćanstvo je (Katolička crkva, Pravoslavne crkve i Protestantske crkve) u suvremenoj Europi najraširenija religija i u najvećem broju europskih država dominira kršćanska većina, izuzev Albanije, Azerbajdžana, Bosne i Hercegovine, Turske i Kosova u kojima dominira islam.¹⁵ *Drugo*, uz uvjerenе kršćane postoje i ljudi koji vjeruju u »nešto«, a koji nisu članovi Crkve i po vlastitu uvjerenju su nereligiozni. *Treće*, ateizam ima malu potporu u Europi. Na Starom Kontinentu nije uspio višedesetljetni projekt ateizacije, ali istodobno već jedno stoljeće traje dekristijanizacija, rascrkvenjenje i fenomen stupnjevite i distancirane crkvenosti. Upravo je posljednji fenomen najprepoznatljiviji u sudjelovanju na vjerskim obredima i traženju obreda prijelaza. Obredi prijelaza (krštenje, crkveno vjenčanje i crkveni pogreb) posebne su vrednote za Hrvate. U odnosu na te vrednote Hrvatska je ispred svih ostalih sku-

¹³ Regina POLAK (ur.), *Zukunft. Werte. Europa: Die europäische Wertestudie 1990–2008: Österreich im Vergleich*, 9.

¹⁴ Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, 59. U sekulariziranim državama poput Nizozemske, Estonije i Češke Republike ima ljudi koji izjavljuju da su religiozni, a ne prakticiraju svoju vjeru niti u jednom tradicionalnom smislu. Stoga se to naziva »vjera bez pripadnosti«. Prakticiranje religije kod nekih je postalo individualističko, nasuprot skupnom i zajedničkom.

¹⁵ U 2007. godini države EU brojile su 16 milijuna muslimana (3,2%). U puno zemalja Zapadne Europe islam je druga najveća vjeroispovijest s populacijom ca. 5%.

pina europskih zemalja. Atipično za Hrvatsku je to da je manje zanimanje za krštenje nego za vjenčanje, a najveće je zanimanje za crkveni pogreb. Ovdje se očito radi o folklornom, tradicionalnom, scenografskom elementu do kojeg suvremeni Hrvati puno drže, posebno što se to daje ovjekovječiti kamerom i videozapisom.

Definicija kršćanina ili pak pripadnika Crkve u Europi u posljednjih se nekoliko desetljeća stubokom promijenila (redukcija samo na članstvo – krst – i eventualno na plaćanje poreza). U Hrvatskoj se nastavlja neki čudan kontinuitet iz prošlih, osobito komunističkog vremena, u kojima je veliki dio članova Crkve svoje pripadništvo i kršćanstvo reducirao samo na nacionalno, tradicionalno i folklorno, a sad se tome pridodaje i »izborno« kršćanstvo, odnosno uzimaju se samo određeni elementi koji su prije svega subjektivno i individualno definirani, pri čemu se zanemaruju cjelovita vjera od *Creda* do liturgije, tj. zanemaruje se cjelokupna crkvenost. Zbog toga nastaju toliki problemi u pastoralu i u komunikaciji između članova Crkve i pastoralnih djelatnika. Posebno je to uočljivo i brizantno kod obreda prijelaza, tih ključnih trenutaka u čovjekovu životu: rođenje – krštenje, vjenčanje – crkvena ženidba, smrt – crkveni pogreb.

2.2. Brak i obitelj – visoko vrednovani životni oblici, ali u promjeni

Rijetko su koje vrednote Europljanima toliko važne kao što su to brak i obitelj, no one su istodobno na velikom iskušenju. Rezultati EVS – 2008. pokazuju više toga. Na primjer: istina je da ima manje vjenčanja, a više rastava; raste broj osoba koje se nikada ne žene/udavaju; događa se evolucija, ako ne i revolucija, s obzirom na očevu ulogu u obitelji¹⁶; u nekim europskim zemljama uočava se porast samohranih majki¹⁷; u pojedinim zemljama od 1990. do 2008. godine porastao je broj onih koji smatraju brak zastarjelom institucijom¹⁸; osobito se

¹⁶ Usp. Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, 17.

¹⁷ Autori *Atlasa* iz 2011. godine kažu da se porast samohranih majki od 1990. godine ne primjećuje više samo u Islandu i Danskoj, nego da se sada uočava i u Španjolskoj, Litvi i Hrvatskoj. Usp. Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, 35.

¹⁸ Primjerice od 1999. do 2008. godine u Češkoj je porastao za 13% a u Austriji za 10% broj onih koji smatraju brak prevladanom, odnosno zastarjelom institucijom. Usp. Elisabeth KROPF – Erich LEHNER, *Nach der Familie kommt die Familie: Lebens- und Partnerschaftsformen in Europa*, u: Regina POLAK (ur.), *Zukunft. Werte. Europa: Die europäische Wertestudie 1990–2008: Österreich im Vergleich*, 103–135, ovdje 120. U Francuskoj tradicionalni brak podržava samo 65% populacije. Usp. Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, 35.

u Zapadnoj Europi stvaraju različiti tipovi privatnih oblika životne zajednice: govori se o solidarnom zajedništvu (*Solidargemeinschaft*)¹⁹ i o *Doing family*²⁰.

No, iz EVS – 2008. proizlazi da za veliku većinu Europljana brak nije zastarjela institucija. Jednako tako 85% Europljana izjavljuje da je obitelj veoma važna u njihovu životu. Drugim riječima, to znači da se smrt, odnosno izumiranje »tradicionalnih vrednota preuveličava«²¹. Također su brak i obitelj konstantno u Europi visoko vrednovane vrednote i najčešći životni oblici. Sukladno tome, može se s pravom reći »da u dvama posljednjim istraživanjima (1999. i 2008.) upada u oči značenje stabilnosti obitelji«²². No, veliki dio tih obitelji, a među njima i tolike kršćanske obitelji, živi po određenom moralno-etičkom standardu koji nije uvijek posve kompatibilan s kršćanskim poimanjem braka.

Austrijska studija Regine Polak razradila je suvremenu tipologiju životnih (ne)bračnih i obiteljskih oblika pod naslovom »Nekonvencionalna životna zajedništva u Austriji i Europi«, u koje spada i klasičan brak i nuklearna obitelj u kojima može i ne mora biti djece. Ti oblici su sljedeći:²³

- a) samci ili neoženjeni/neudane (*singles*): osobe koje žive bez partnera i nemaju trajan (čvrsti) odnos;²⁴
- b) nebračna životna zajedništva (*cohabiting*, zajednički život, »divlji brak«): osobe koje zajedno sa svojim partnerom žive u zajedničkom kućanstvu, ali nisu oženjene/udane;
- c) odvojeni zajednički život (*living apart together*): osobe koje prakticiraju zajednički odnos, ali ne žive skupa u zajedničkom kućanstvu;

¹⁹ »Obitelj se u Europi ne definira više pretežno kao bračno zajedništvo ili zajedništvo koje obuhvaća više naraštaja, nego prije svega kao solidarno zajedništvo (*Solidargemeinschaft*)«, Elisabeth KROPF – Erich LEHNER, *Nach der Familie kommt die Familie: Lebens- und Partnerschaftsformen in Europa*, 106.

²⁰ *Doing family* znači da pojedinac odlučuje o tome što je obitelj. Osim toga, *Doing family* polazi od toga »da nema 'prirodnog obiteljskog života, nego uvijek samo sociokulturni i institucionalno određeni konstrukt'«. To je prema Karinu Jurczykju subjektivno biografsko djelo koje se ostvaruje iz dana u dan u svakodnevi. Usp. Elisabeth KROPF – Erich LEHNER, *Nach der Familie kommt die Familie: Lebens- und Partnerschaftsformen in Europa*, 107.

²¹ Loek HALMAN – Inge SIEBER – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, 35.

²² Elisabeth KROPF – Erich LEHNER, *Nach der Familie kommt die Familie: Lebens- und Partnerschaftsformen in Europa*, 107.

²³ Usp. *Isto*, 128.

²⁴ U Hrvatskoj je poznato istraživanje koje govori o socijalitetnom sterilitetu, a među ostalim odnosi se na neoženjene i neudane. Usp. Anđelko AKRAP – Ivan ČIPIN, *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – Zašto smo neoženjeni i neudane*, Zagreb, 2006.

d) oženjeni/udane: osobe koje u braku žive sa svojim partnerom u zajedničkom kućanstvu.

Postoje još: 1) samci i neoženjeni u užem smislu: osobe koje nikada nisu bile ožjenjene/udane; 2) rastavljene osobe i samci u širem smislu i 3) odrasli mladi koji žive u roditeljskoj kući.

Premda je u Hrvatskoj prevladavajući oblik bračnog zajedništva klasična nuklearna obitelj i premda se u Hrvatskoj još uvijek ca. 90,0% djece rađa u braku, odnosno u obitelji, ipak sva navedena klasična i nekonvencionalna životna zajedništva polako ulaze i u hrvatski prostor.

2.3. *Kultura rada u Hrvatskoj na iskušenju i odnos prema slobodnom vremenu*

Vrednota posla i vrednota slobodnog vremena drukčije se doživljavaju pa onda i vrednuju izvan Hrvatske. U svezi posla moguća su dva opravdana pitanja: 1) Zašto je u Hrvatskoj vrednota posla na najnižem stupnju u odnosu na sve ostale sudionice EVS – 2008. Naime, u Hrvatskoj je posao veoma važan samo za 46,4% Hrvata, dok je primjerice u zemljama kandidatkinjama veoma važan za 66,7% građana. 2) Zašto su Hrvati kao radnici izvanredni izvan Hrvatske, kako u Europi tako i u svijetu, a u Hrvatskoj nadaleko zaostaju za tom izvanrednošću i efikasnošću? Zar se u Hrvatskoj i nakon dvadeset godina uspostave demokracije nije uspjela stvoriti određena kultura rada koja je prema svim pokazateljima na svojevrsnom iskušenju?²⁵

I u svezi vrednote slobodnog vremena Hrvati zaostaju za svim ostalim europskim zemljama. Posve je neobično, i na određeni način proturječno, da je za samo 26,3% Hrvata slobodno vrijeme veoma važno, dok je za ostale europske zemlje taj prosjek puno veći i kreće se između 35% i 39,0%. Percipiraju li Hrvati slobodno vrijeme kao nešto sporedno ili im je ono prostor za ostvarivanje sive ekonomije i »fuš poslova« ili je posrijedi nešto treće? U svezi obiju vrednota, naime posla i slobodnog vremena, još uvijek se jako osjećaju posljedice komunističkog vremena u kojima je ne mali broj građana bio zaposlen samo zbog određenog iznosa plaće, zdravstvenog osiguranja

²⁵ Ne čudi da je V. socijalni tjedan koji su organizirali Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Hrvatska biskupska konferencija održan od 21. do 23. listopada 2011. godine u Zagrebu pod naslovom *Kultura rada u Hrvatskoj* na svojim forumima tematizirao: duhovnost rada, poduzetništvo i društvene vrednote, perspektive rada u budućnosti, nezaposlenost i politika zapošljavanja, radnička prava, rad u poljoprivredi, obitelj, zdravlje i rad, odgoj i obrazovanje, socijalni pastoral i volonterstvo.

i mirovine, a slobodno je vrijeme koristio za svoje privatne poslove koji su donosili dodatne prihode.

2.4. *Koliko su Hrvatima kao vrednote vrijedni prijatelji i poznanici?*

Poznanici a posebno prijatelji kao vrednote iskazuju još jedno proturječno ponašanje Hrvata, kako u osobnom i društvenom životu tako i u načinu izjašnjavanja. Opće je poznato da se u Hrvatskoj veoma brzo i olako kaže: »To mi je prijatelj«, a ustvari on mu je samo poznanik, bilo iz škole bilo s posla ili ga je upoznao u nekoj zajedničkoj životnoj situaciji. Dakle, prijelaz između prijateljstva i poznanstva veoma je fluidan i nije jasno određen, pa u krajnjoj liniji ni jasno definiran. Jednako tako poznata je situacija poslije 1945. godine u Hrvatskoj da je netko tek ako je imao »prijatelja« mogao dobiti posao, napredovati na poslu i u struci, ili da je mogao proći »bolje« ako je zapao u neke političke ili financijske nevolje. Prijateljstvo i poznanstvo su na određen način pokrivali puno toga, osobito društvenog i političkog pa i strukturalnog u društvu i politici.

Iz navedenih grafikona uočljivo je da su vrednote prijateljstva i poznanstva u odnosu na odgovor *veoma važni* u postocima najniže pozicionirani u Hrvatskoj i u novim članicama EU (čitaj: u bivšim komunističkim zemljama Srednje i Istočne Europe). Najviše su prijatelji i poznanici na cijeni u starim članicama EU (51,4%). Drugim riječima, u zemljama Zapadne Europe vrijedi: tko ti je prijatelj, taj ti je uistinu prijatelj, a tko ti je poznanik, taj ti je samo poznanik i ništa više.

2.5. *Jesu li Europljani apolitični, a Hrvati k tomu i politički apatični?*

Rijetko je koja vrednota u životu Europljana tako nisko rangirana kao politika. U jednom komentaru EVS – 2008.²⁶ mogu se pročitati podnaslovi: »Nagrizena potpora demokraciji«, »Visoko političko zanimanje i niska participacija«, »Političko povjerenje na najnižoj točki«, »Zadovoljstvo s demokracijom, osobito u zemljama duge demokratske tradicije je u opadanju, ali prihvaćanje demokracije kao političkog sustava između 1999. i 2008. je stabilno«. Ne ulazeći u detaljne analize političkog angažmana Europljana, može se konstatirati »da zadovoljstvo kako demokracija funkcionira nije samo manje od prihvaćanja demokracije kao oblika vladanja, nego je nezadovoljstvo s demokracijom sada

²⁶ Usp. Sieglinde ROSENBERGER – Gilg SEEBER, Kritische Einstellungen: Bürgerinnen zu Demokratie, Politik, Migration, u: Regina POLAK (ur.), *Zukunft. Werte. Europa: Die europäische Wertestudie 1990–2008: Österreich im Vergleich*, 165–189.

veće od opadanja potpore demokraciji²⁷. Ovo ne treba interpretirati kao deficitarno shvaćanje demokracije budući da se taj trend prema pojedinim autorima u Europi može tumačiti tako da su učinci demokracije manji nego prije ili su očekivanja građana od demokracije veća nego prije. Pogoršala se osobna situacija europskih građana. Stječe se dojam da Europljani *per se* nisu odmah apolitični, premda im je povjerenje u političke ustanove veoma nisko, nego da oni sami odlučuju, od trenutka do trenutka, koliko će se politički angažirati iz ovih ili onih osobnih i društvenih razloga.

Hrvati, naprotiv, nemaju dugo iskustvo demokracije, a samim tim nemaju osobnog i zrelog iskustva ophođenja s politikom kao takvom. Predugo u povijesti nisu imali svoju vlastitu i samostalnu državu, a to znači da do 1990. godine nisu samostalno i suvereno mogli odlučivati o svojoj vlastitoj sudbini. Volja za vlastitom i suverenom državom u hrvatskom narodu bila je trajno prisutna, ali politička artikulacija i praksa da Hrvat pokloni svoje povjerenje ovoj ili onoj političkoj opciji (stranki) nije postojala do demokratskih izbora 1990. godine. Najnoviji događaji oko pregovora s EU i posljednjim referendumom u siječnju 2012. godine dokazuju da se ni hrvatske političke elite nisu ponijele dokraja odgovorno i transparentno prema vlastitom narodu te da je relativno nizak odaziv na referendum posljedica kako jedne političke apatije tako još više određene nesigurnosti pred nepoznatim. Takav odaziv u krajnjoj liniji istodobno je odraz određenog revolta prema netransparentnosti hrvatskih pregovarača. Krajnje je vrijeme da političke elite i hrvatski narod u cjelini shvate, prihvate, a sukladno tome i djeluju, da je sadašnji a još više budući trenutak Hrvatske najvećim dijelom u rukama hrvatskih građana. Propuštene i proigrane šanse ne mogu se više vratiti, ali je trenutak da se više ne ide politički nezrelo i narodno neodgovorno u iduće propuste i promašaje bilo koje vrste.

Na poleđini jednoga njemačkog bestslera piše: »Samo društvo utemeljene nade ima šansu preživjeti. Zato trebamo više uzore nego propise a vrednote ne kao blijede riječi, nego kao življeno susretanje. Hahnesov *facit* glasi: Vratite Boga natrag u politiku!«²⁸

2.6. Odnos Hrvata i Europljana prema novom životu

Odnos Europljana prema novom životu u puno čemu je znakovit. Pojednostavljeno rečeno, svaki drugi Europljanin u globalu odobrava pobačaj, odno-

²⁷ *Isto*, 169–170.

²⁸ Peter HAHNE, *Schluss mit lustig. Das Ende der Spaßgesellschaft*, Lahr, 2004.

sno svaki drugi Europljanin je protiv pobačaja, pri čemu postotci variraju od zemlje do zemlje i ne mogu se svesti na jednostavnih 50% prema 50%. Drukčije rečeno, postotak onih koji odobravaju pobačaj najveći je kod starih članica EU, naime neudanoj ženi to odobrava 56,5%. Jednako tako stare članice EU imaju i najmanji postotak (43,6%) onih koji su protiv prekida trudnoće neudane žene. Najveći pak postotak neodobravanja pobačaja je kod zemalja kandidatkinja (57,1%), kao i najmanji postotak (42,9%) onih koji odobravaju pobačaj.

Za Hrvatsku je karakteristično barem troje. *Prvo*, Hrvatska je u odnosu na pobačaj, uvjetno rečeno, liberalnija u odnosu na nove članice EU, na zemlje kandidatkinje i ostale europske zemlje, a konzervativnija u odnosu na stare članice EU. *Drugo*, stav prema pobačaju se od 1999. do 2008. godine vidno promijenio i to u korist novog života. Dok 1999. pobačaj kod neudanih žena nije odobravalo 33,2%, dotle 2008. godine to ne odobrava 48,5%. Dok 1999. godine pobačaj kao sredstvo da se u obitelji nema više djece nije odobravalo 39,5%, dotle 2008. godine to ne odobrava 48,6% Hrvata. Koji su sve razlozi posrijedi za porast stava u prilog rađanja a protiv prekida trudnoće, teško je reći. *Treće*, u Hrvatskoj je još uvijek na snazi *Zakon o zdravstvenim mjerama i rađanju djece* iz 1978. godine – iz socijalističkog vremena, dakle prije dogođene demokracije. Godine 1995. pokušalo se s novim zakonom, no bila je riječ samo o *Nacrtu prijedloga zakona o prekidu trudnoće*²⁹. Nakon toga nije bilo konkretnih pokušaja mijenjanja toga Zakona. To ujedno potvrđuje da sve dosadašnje hrvatske vlade nisu imale hrabrosti dirnuti u Zakon koji govori protiv novog života i koji je nastao u vremenu kada Katolička crkva u Hrvatskoj i tadašnji hrvatski građani nisu mogli izraziti svoj stav prema nerođenom djetetu.

2.7. Uzroci opadanja povjerenja u vojsku, policiju i Crkvu u Hrvatskoj

Što se to događa s Hrvatima u posljednjih dvadeset godina demokracije u svezi vrednote povjerenja u državne strukture i ustanove? Prije kritičkog komentiranja samih rezultata valja reći da se u Republici Hrvatskoj dogodio, i još uvijek događa, protest protiv sadašnjega državnog sustava, da Hrvatska nije uspjela izgraditi strukture koje su u službi Hrvata danas, ali i njihove djece sutra, da je hrvatski čovjek očito umoran, rezigniran i beznadan. Stoga ne čudi, štoviše to je samo realna posljedica rečenoga, da u Europi Hrvati

²⁹ Usp. Marijan VALKOVIĆ, Odvojeno mišljenje. Kritičke opaske na »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće«, Zagreb, 28. srpnja 1995., u: *Informationa katolička agencija*, Dodatak, 1995., br. 31, I-IV.

imaju najmanje povjerenje u političke stranke – samo 7,5%, a u pravosudni sustav ima povjerenje tek svaki peti Hrvat (19,3%). Zapanjujuće je da Hrvati imaju u prosjeku manje povjerenje u vojsku i policiju negoli svi ostali Europljani. Naposljetku, Hrvati u komparaciji s ostalim građanima europskih zemalja imaju najniži postotak povjerenja u sve ustanove države i društva osim Crkve, ali i prosjek povjerenja u Crkvu je doduše iznad sveukupnog prosjeka starih članica EU, ali je istodobno ispod sveukupnog prosjeka svih ostalih skupina europskih država. Te činjenice tjeraju na razmišljanje svakog građanina dobre volje, prije svega crkveno vodstvo, tj. biskupe i svećenike u Hrvatskoj. Samo prije trinaest godina najveće povjerenje u Hrvatskoj uživale su Crkva, vojska i policija. Što se, zapravo, dogodilo, i što se to još uvijek događa?

U Hrvatskoj se u posljednjih trinaestak godina kod velikog dijela hrvatskih političara i hrvatskih medija,³⁰ koji nisu samo i nisu više samo hrvatski, a isto tako i kod velikog dijela hrvatskih elita, permanentno negativno i lakovjerno suspektno izgrađivao i širio neobjektivan i nerijetko nepravedan stav prema hrvatskim braniteljima i hrvatskim generalima. Istodobno se umanjivalo ili izbjegavalo govoriti o unutarnjem i izvanjskom agresoru na Hrvatsku. Najveći hrvatski apsurd jest u tome da pojedinci najrazličitijih političkih i društvenih pozicija traže objavu registra branitelja, a ne traže objavu registra agresora, napadača i pobunjenika u Domovinskom ratu. Rečenice poput: »Neka hrvatski generali svoju nevinost dokažu u Haagu«, bile su *de facto* inkriminacija obrambenoga Domovinskog rata i njegovih sudionika, a i cijele Hrvatske, i to upravo od Hrvata koji su te rečenice izrekli. Pritom je manje važno što se ovdje želi svjesno ili nesvjesno razlučivati između »pravih« i »prividnih« branitelja. I u ovom kontekstu političke elite, najvećim dijelom, kao da su postale same sebi svrhom. Ne brinu se odviše što je hrvatskih narod sve više apatičan. No, to jednako tako mnogo govori i o samom hrvatskom narodu.

Opadanje povjerenja u Crkvu zasebna je priča. Prema EVS – 2008. najveće povjerenje je kod muslimana (47%) i kod pravoslavaca (41%), daleko manje je kod katolika (23%), a najmanje je kod protestanata (13%).³¹ U Katoličkoj crkvi u Europi opadanju povjerenja pridonijeli su, uz ostale izvancrkvene i

³⁰ U svezi prave stvarnosti hrvatskih medija vidi instruktivan članak: Krunoslav NIKODEM – Jerko VALKOVIĆ, Mediji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih karakteristika medijskog prostora s obzirom na supsidijarnost, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 783–814.

³¹ Usp. Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT, *Atlas of European Values*, 67.

unutarcrkvene uzroke, i razni seksualni skandali o kojima se provodila istraga u Austriji, Njemačkoj, Irskoj, Nizozemskoj, Španjolskoj i Švicarskoj.³²

Opadanju povjerenja u Katoličku crkvu u Hrvatskoj u posljednjih petnaestak godina pridonijeli su jednako tako različiti vidljivi i nevidljivi izvancrkveni i unutarcrkveni uzroci. Što se tiče izvancrkvenih uzroka opadanja povjerenja u Crkvu, nužno je ukazati na to da se posljednjih godina u sredstvima javnog priopćavanja Crkvu kontinuirano etiketira kao konzervativnu (nazadnu!) i zastarjelu ustanovu koja priječi svekoliki napredak i modernitet. K tomu se u javnosti vješto koristi svaki grijeh i propust osoba koje djeluju u ime službene Crkve tako da ih se uzdiže na razinu aktera raznih afera koje su građanima zanimljive i kod njih rađaju razne sumnje. Naposljetku, Crkvu se osobito posljednjih godina proziva da je socijalno neosjetljiva i da se u svom kleričkom dijelu previše povezala sa službenom vlašću. U svezi određene svote novca koju Katolička crkva godišnje dobiva od države,³³ tu se istu Crkvu povremeno zbog toga proziva, neovisno o drugim vjerskim zajednicama i civilnim udrugama koje zajedno dobivaju neusporedivo veću svotu novca a pokrivaju daleko manji prosjek pučanstva Hrvatske.

Što se tiče unutarcrkvenih razloga opadanja povjerenja u Crkvu, mora se konstatirati da je Katolička crkva u Hrvatskoj, za razliku od razdoblja na početku demokratskih promjena i razdoblja Domovinskog rata, postala previše introvertirana i crkvenocentrična. To znači da odviše vremena i financijskih sredstava troši na samu sebe, na strogo unutarcrkvene projekte, a manje na socijalno-karitativne i druge projekte kojih, dakako, ima u Hrvatskoj. Stoga se u hrvatskoj javnosti stječe dojam da Crkva zaboravlja socijalnu i dijakonijsku dimenziju prema društvu. Crkva mora puno toga nadoknaditi jer je četrdeset i pet godina bila u svojevrsnom »društvenom getu«. Ali izlaženje iz getoizacije i zanemarivanje društvene dimenzije Crkve i crkvenosti pod svaku cijenu nije eklezijalan put. U samoj Crkvi nerijetko se pojedini najodgovorniji njezini ljudi ponašaju bliže nekom feudalnom namjesto demokratskom i bratskom modelu. U Crkvi se uočavaju elementi moći i narcisoidnosti koji su teško spojivi sa služenjem i istinskim svjedočenjem. Naposljetku, hrvatskim kršćanima se, od politike do gospodarstva, predbacuje da u svom mišljenju, djelovanju i ponašanju nisu na liniji istinske crkvenosti i evanđeoske pravednosti i autentičnosti. Naprotiv, da su postali zarobljenici i žrtve najrazličitijih afera.

³² Usp. *Isto*, 67.

³³ U hrvatskoj javnosti nije dovoljno objašnjeno zašto se određena svota novca dodjeljuje Katoličkoj crkvi.

2.8. Koliko su Europljani (ne)solidarni!

U odnosu na vrednotu solidarnosti u Europi važno je istaknuti da europski građani svoju (ne)solidarnost izražavaju u dvama temeljnim pravcima, i to različitim intenzitetom i osobnom zauzetošću. Prvi pravac usmjeren je prema vlastitoj obitelji, a drugi prema ljudima izvan obitelji, počevši od susjeda.³⁴ Što se tiče vrednote solidarnosti, Hrvati i Hrvatice opet se razlikuju od svih ostalih Europljana.

Prvotnu i najveću solidarnost, odnosno socijalnu (ne)osjetljivost, europski građani fokusiraju, odnosno reduciraju, samo na obiteljsku solidarnost, tj. na članove svoje uže obitelji. Eksplicitno rečeno i potvrđeno: četiri od pet Europljana, kako starih tako i novih članica EU kao i zemalja kandidatkinja i ostalih europskih zemalja, su zabrinuta za članove uže obitelji, dok je u pravilu i u prosjeku svaki drugi zabrinut za životne uvjete ljudi u svojem susjedstvu. Implicitno, to ujedno potvrđuje da je solidarnost prema ljudima koji nisu u užoj rodbinskoj vezi sekundarna i nije toliko u svijesti današnjih Europljana. Ovdje kršćanska, tj. Isusova maksima ljubavi prema bližnjemu, neovisno o rodbinskoj, vjerskoj, nacionalnoj, rasnoj i klasnoj pripadnosti, dobiva samo djelomičnu potvrdu i ostaje u starozavjetnim odrednicama u kojima je vjeronom Židovu bližnji bio samo njegov rod i njegov sunarodnjak. A današnji se Europljani susreću s toliko različitih naroda, religija i kultura.

Kako i u nekim drugim vrednotama tako i u svezi vrednote solidarnosti i socijalne (ne)osjetljivosti Hrvatice i Hrvati opet zaostaju za članovima zemalja Starog Kontinenta. U Hrvatskoj su tri od pet građana zabrinuta za životne uvjete uže obitelji, a jedan i pol od pet građana zabrinut je za ljude koji žive u njegovu susjedstvu. Stoga u svom instruktivnom članku, komentirajući rezultate EVS – 2008., Stjepan Baloban i Gordan Črpić govore o desolidarizaciji hrvatskog društva: Hrvati su »visoko zabrinuti za životne uvjete svoje uže obitelji te bolesnih i nemoćnih u Hrvatskoj. S obzirom na sve ostale kategorije, došlo je do značajnog smanjenja solidarnosti...«³⁵ Osobito je društvena solidarnost u tranzicijskoj Hrvatskoj na posebnom iskušenju jer se u prošlosti nije razvijala. Navedeni podatci i dobivene spoznaje teško su protumačivi ako se pođe od toga da su Hrvati veoma gostoljubivi i da upravo

³⁴ Europljani su u EVS – 2008. bili pitani o svojoj solidarnosti ili socijalnoj (ne)osjetljivosti ne samo u odnosu na članove uže obitelji i ljude u susjedstvu, nego i u odnosu na ljude u regiji, ljude u Europi i čovječanstvu uopće, u odnosu na starije i bolesne u vlastitoj domovini, u odnosu na emigrante itd.

³⁵ Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, Desolidarizacija hrvatskog društva, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 2, 563–596, ovdje 581.

u posljednjih nekoliko godina, kada toliki članovi obitelji ostaju bez posla, jednostavno sve više građana može živjeti samo na temelju obiteljske solidarnosti. U Hrvatskoj su na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu provedena dva znanstveno-istraživačka projekta koja su tematizirala solidarnost i siromaštvo.³⁶

3. Moguće pastoralne smjernice, odnosno pastoralni modeli

Kršćanstvo je samo po sebi velika i jedinstvena vrednota jer naviješta, živi i svjedoči ravnopravan i prijateljski odnos čovjeka i Boga koji je egzemplarno i neponovljivo zaživljen u Očevu Sinu, Isusu iz Nazareta. U kršćanstvu su Bog i čovjek istinski povijesni suputnici i supatnici. Za istinskog kršćanina u središtu njegova života i rada jesu Bog i čovjek, i obrnuto. Iz te činjenice proizlaze sve temeljne čovjekove vrednote kao i specifično kršćanske vrednote. Dakako da povijesna Kristova Crkva u Hrvatskoj kao dio europske i univerzalne Crkve ima povijesnu zadaću već sada odrediti sebi određene pastoralne smjernice, odnosno razvijati neke pastoralne modele svojega djelovanja.

3.1. Model univerzalne crkvene strategije

Za promicanje i svjedočenje temeljnih, a i specifično kršćanskih vrednota u Europi nužan je model univerzalne crkvene strategije. Taj model polazi od dvaju bitnih čimbenika. Prvi čimbenik vidljiv je u sintagmi »nova evangelizacija«, a drugi čimbenik se nalazi u novom društvenom hrvatskom i europskom areopagu prepunom raznih religijskih ponuda i najrazličitijih ideologija. Ako je nova evangelizacija novi način naviještanja radosne vijesti »u sekulariziranom društvu tradicionalno kršćanskih zemalja«, kako kaže papa Benedikt XVI.,³⁷ ako je nova evangelizacija sadašnji pastoralni imperativ za Crkve

³⁶ Više o tome te o osobnoj, institucionalnoj i društvenoj solidarnosti, odnosno socijalnoj neosjetljivosti vidi u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2 (Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu); *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4 (Traganje za solidarnošću u Hrvatskoj); *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1175–1187 (Stjepan BALOBAN – Silvija MIGLES, Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi. Međunarodna znanstvena konferencija, Zagreb, 14. i 15. listopada 2005.).

³⁷ Papa Benedikt XVI. uputio je te riječi sudionicima Prve opće skupštine Papinskog vijeća za novu evangelizaciju dana 30. svibnja 2011. godine u vatikanskoj dvorani Clementina. Usp. »Il termine 'nuova evangelizzazione' richiama l'esigenza di una rinnovata modalità di annuncio, soprattutto per coloro che vivono in un contesto, come quello attuale, in cui gli sviluppi della secolarizzazione hanno lasciato pesanti tracce anche in paesi di tradizione cristiana«, u: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011 (17. II. 2012).

pogođene sekularizacijom i liberalizacijom osobe, društva i ustanova, onda se novost evangelizacije istodobno odnosi i na novi kontekst areopaga i na nove načine pastoralnog djelovanja na tom areopagu. Drugim riječima, pastoralni su djelatnici pozvani ponajprije upoznati se s novošću adresata kojima naviještaju, s njihovom osobnom, bračnom, obiteljskom i društvenom situacijom u kojoj se svakodnevno nalaze, ali i sa stupnjem vjere i crkvenosti Crkvi blizih vjernika i od Crkve distanciranih kršćana. Gotovo da se radi, uvjetno rečeno, o »novoj inkulturaciji evanđelja« na europskom prostoru ili o »novoj evangelizaciji sadašnje europske kulture«. S jedne strane, nužno je kod tolikih ljudi posvijestiti, pročistiti i ojačati kršćanske korijene najrazličitijih smjerova. S druge strane, potrebno je na europskom areopagu 21. vijeka tolike ljude upoznati, i to prvi put, s događajem i otajstvom Isusa iz Nazareta. S tim usporedo mora ići i izazovno i autentično životno svjedočenje Isusovih otajstava kao i prenošenje evanđeoskih vrednota u kojima su sadržane temeljne čovjekove vrednote, i to upravo od onih koji su već pritijelovljeni povijesnoj Isusovoj Crkvi. Suvremenog Europljanina ne može se pridobiti za Krista snagom »riječi i argumenata, nego samo snagom uvjerljivog činjenja onoga što naviještamo. U našem vremenu u kojem se sudaraju tolika mišljenja i uvjerenja može se probiti samo konzekventno življeni život.«³⁸

3.2. Model pastoralnog koncentriranja na pojedine vrednote

Pastoralno je moguće permanentno raditi na promicanju svih vrednota, ali je ipak nužno potrebno na kraći rok koncentrirati se na one vrednote za koje se procjenjuje da su najviše ugrožene, odnosno da su u krizi. Brak i obitelj mogu biti vrednote kojima će se najviše i najduže posvetiti pastoralne energije na nacionalnoj, župnoj, obiteljskoj i drugim razinama. Crkva u Hrvatskoj ne može se i ne smije se zbog 81%, a prema Popisu stanovništva iz 2001. godine zbog 87,83% svojih članova isključiti iz odgojno-obrazovne sfere društva i države. U ime tolikih svojih članova Crkva ima pravo utjecati i na zakonsku regulativu, prije svega u moralno-etičkim pitanjima, socijalnim pitanjima, ali i u drugima. Uz te dvije vrednote paralelno ide vrednota ljudskog života od začeca do prirodne smrti. Kod ove vrednote Crkva je, nerijetko, istinska zagovornica nemoćnih, neodlučnih i onih koji su bez prava glasa. Promicanje i zagovaranje tih vrednota mora se događati na individualnoj i na eklezijalnoj razini, ali i na razini društvenih i državnih struktura.

³⁸ Rudolf SCHNACKENBURG, *Brauchen wir noch Zeugen?*, u: Karl LEHMANN – Rudolf SCHNACKENBURG, *Brauchen wir noch Zeugen?*, Freiburg im Breisgau, 1992., 115–116.

Ali tu su i druge vrednote, poput povjerenja u Crkvu, koje iziskuje manje pastoralne strategije i rada, a traži veću i učinkovitiju dimenziju svjedočenja biskupa i svećenika, redovnika i redovnica, a jednako tako i vjernika laika na osobnoj, obiteljskoj, eklezijalnoj i društvenoj razini. Već je veoma znakovito i proročanski na to upozorio papa Pavao VI. rekavši da suvremeni čovjek više treba svjedoke nego učitelje, svjedoke bez riječi koji svojim šutljivim svjedočenjem djelotvorno razglašuju radosnu vijest i pravi su navjestitelji evanđelja.³⁹ Dakako da je to samo početak i pretpostavlja ostale elemente evangelizacije o kojima je govorio papa. Kršćani su zasada premalo prepoznatljiv znak u svijetu i društvu. Zato se paralelno mogu promicati vrednote rada, prijateljstva, slobodnog vremena, politike itd.

3.3. Model stupnjevite i distancirane crkvenosti

Je li u Hrvatskoj dovršen proces odumiranja agrikulturne tradicije i agrikulturnog kršćanstva? Traje li još uvijek proces rastanka od kršćanstva navezanog na nacionalnu i teritorijalnu tradiciju (o čemu je prije više desetljeća pisao Vjekoslav Bajsić⁴⁰), ostaje otvorenim pitanjem.

Već je desetljećima u Crkvi u Hrvatskoj, a još više u Crkvama diljem Europe, nazočna stupnjevita i distancirana crkvenost koju je priznao i Drugi vatikanski koncil u *Lumen gentium* br. 14. Koncil govori o punom i aktivnom članstvu u Crkvi ili o potpunoj pripadnosti Katoličkoj crkvi. Uvjete punog članstva i potpune pripadnosti ispunjavaju oni koji »imajući Kristova Duha prihvaćaju njezino cjelovito uređenje i sva u njoj ustanovljena sredstva spasenja te se u njezinome vidljivom ustrojstvu – svezama ispovijedanja vjere, sakramenata, crkvene uprave i zajedništva – združuju s Kristom, koji njom upravlja po vrhovnome svećeniku i biskupima«⁴¹. Dok Drugi vatikanski koncil uz ove kriterije u istoj točki govori i o članovima Crkve koji u njoj ostaju samo »tijelom«, a ne i »srcem«, zgodno je navesti dva velika crkvena autoriteta koji govore o pripadnosti Crkvi i o identifikaciji s Crkvom, naime sv. Augustina i Josepha Raztingera, današnjeg papu Benedikta XVI. O eklezijalnoj problematici pripadnosti i članstva progovorio je već sv. Augustin, koji je to formulirao ovako: »Za mnoge se čini da su u Crkvi, a oni su u stvari izvan nje;

³⁹ Usp. PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1976., br. 21; *Isto*, br. 41: »Suvremeni čovjek radije sluša svjedoke negoli učitelje«.

⁴⁰ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Na rubovima Crkve i civilizacije*, Zagreb, 1972.

⁴¹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi*, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1963., br. 14.

za mnoge se pak čini da su izvan Crkve, koji su zapravo u Crkvi.«⁴² U svezi identifikacije s Crkvom Joseph Ratzinger napisao je sljedeće: »Crkva je prema svome vlastitom tumačenju uvijek više i dijelom nešto drugo, nego što je ona u empirijskom trenutku. Stoga teološki legitimno ne može postojati totalna identifikacija sa sadašnjim empirijskim stanjem Crkve. U odnosu na empirijsko stanje čak i identifikacija najvjernijeg člana Crkve mora ostati parcijalnom identifikacijom, zbog same Crkve.«⁴³

Za distanciranu crkvenost karakteristično je da članovi Crkve prakticiraju različite stupnjeve identifikacije sa svojom Crkvom i da se istodobno djelomično ili posve distanciraju u dimenziji vjerskih istina (*Credo*), ili u ritualnoj dimenziji, ili u moralno-etičkoj dimenziji, ili u dimenziji biti kršćanin u društvu itd. No, ima puno članova Crkve koji se ne identificiraju sa svojom Crkvom ni u jednoj od navedenih dimenzija, ili samo minimalno, a sami sebe smatraju kršćanima vjernicima. Paralelno s tim distanciranjem ide i parcijalno prihvaćanje pojedinih temeljnih čovjekovih vrednota. Takve osobe imaju problema s vrednotama poput braka i obitelji ili poput povjerenja najrazličitije vrste ili s vrednotama prijatelji i poznanici itd.

Osim izvanrednog pastoralna na biskupijskoj i na nadžupnim razinama u odnosu na distancirane kršćane, nužno je i župni pastoral oblikovati i usmjeravati u pravcu tih članova Crkve. Jednu od ideja nude i vjernički krugovi⁴⁴, gdje je župa zajednica zajednicâ. Ali treba tražiti i druge pastoralne modele.

3.4. Model duhovnih pokreta

U svezi duhovnih pokreta u Crkvi u Hrvatskoj postoje različita mišljenja pa i određeni prijepori. No, sveukupno uzevši oni su svojevrsan dar današnjoj Crkvi. Njihov pastoralni doprinos evangelizaciji i prenošenju kršćanskih vrednota može se veoma uspješno integrirati u postojeći postkoncilski pastoral

⁴² Aurelije AUGUSTIN, *De bapt. contra Don.*, 5, 27, 28; 4, 3, 4. Citirano prema: Peter MEINHOLD, *Aussenseiter in den Kirchen. Was wollen die modernen Erneuerungsbewegungen? Ein Bericht über Organisation und Zielsetzungen*, Freiburg – Basel – Wien, 1977. Ovdje se možemo složiti s Karlom Rahnerom, koji piše da u Crkvi ima mnoštvo (ili veliki broj) ljudi koji »Crkvi pripadaju religijsko-sociološki, tradicionalno, temeljem obiteljskih navika, po utjecaju iz ranog djetinjstva, folklorno itd., ali ne pripadaju teološki u pravom smislu«, Karl RAHNER, *Strukturwandel der Kirche als Aufgabe und Chance*, Freiburg – Basel – Wien, 1972., 77.

⁴³ Joseph RATZINGER, Identifikation mit der Kirche, u: Joseph RATZINGER – Karl LEHMANN, *Mit der Kirche leben*, Freiburg – Basel – Wien, 1977., 26–27.

⁴⁴ Usp. Posebne zajednice, odnosno vjerničke krugove unutar župne zajednice u: HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Župna kateheza u obnovi župne zajednice. Plan i program*, Zagreb – Zadar, 2000., 106–124.

Crkve. To se može i treba dogoditi ukoliko se uvažavaju pojedine crkvene i društvene datosti:

- a) ako se uvažava pastoralno-teološka praksa prve Crkve: »Duha ne trnite, proroštva ne prezirite! Sve provjeravajte: dobro zadržite, svake se sjene zla klonite! (1 Sol 5,19);
- b) ako se respektira ono što reče papa Benedikt XVI.: »Nužno je da između župe i 'pokreta' postoji plodna razmjena: 'pokretu' je potrebna veza sa župom zato da se ne bi pretvorio u sektu, a župi je potreban 'pokret' da ne bi okoštala«⁴⁵;
- c) ako se duhovni pokreti u Hrvatskoj više integriraju u župnu zajednicu; ako se više međusobno umreže na nacionalnoj razini; ako ciljevito i s drugima, uključujući i nevladine udruge, zajednički podržavaju dobre inicijative i ako na osobit način promiču pojedine vrednote na nacionalnoj razini;
- d) ako za prve adresate svojega pastoralnog djelovanja uzimaju, prije svega, kršćane koji su posve distancirani od Crkve; ako se usmjeruju na osobe koje traže Boga, koje traže religiozno i otajstveno; ako u fokus svojega naviještanja postave ljude koji još ne pripadaju povijesnoj Kristovoj Crkvi, a ne samo i jedino na one koji su već integrirani i aktivni kršćani u svojim župnim zajednicama;
- e) ako u suradnji i zajedništvu s Crkvom prevladaju neuralgične točke između pokreta i Crkve u Hrvatskoj.⁴⁶

Zaključak

Hrvatska kao srednjoeuropska i mediteranska zemlja dijeli s Europom ne samo kršćansku baštinu i kršćanske korijene nego u posljednjih nekoliko desetljeća baštini sve više i neoliberalni kapitalizam i sve vrste liberalnih tendencija. Sve se to postupno odražava i na prihvaćanje vrednota u osobnom, bračnom, obiteljskom, političkom, društvenom, gospodarskom i medijskom

⁴⁵ Joseph RATZINGER, *Sol zemlje*, Zagreb, 1997., 265.

⁴⁶ Neuralgične točke su primjerice: (ne)problematican odnos pokreta prema crkvenoj hijerarhiji, i obratno; neuključenost pokreta u župne zajednice; različitost liturgijskog života članova pokreta od liturgijskog života župne zajednice; (ne)suradnja između crkvenih pokreta i ostalih laičkih udruga; introvertiranost crkvenih pokreta koja se prepoznaje u prevelikoj usredotočenosti na samu Crkvu, a nedostaje vidljiva i učinkovita angažiranost u društvu, kako za Isusovu stvar tako i za opće dobro svih građana. Usp. Josip BALOBAN, Crkveni pokreti u životu Crkve u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 78 (2008.) 2, 347–364.

životu. Iako je Hrvatska po visokom stupnju pripadnosti njezinih stanovnika Katoličkoj crkvi veoma tradicionalna zemlja, ipak po prihvaćenosti pojedinih vrednota (religija, brak, obitelj, posao, novi život, prijatelji i poznanici, politika, solidarnost, povjerenje u institucije itd.) Hrvati trenutno pokazuju najmanje tri vrste razmišljanja i načina ponašanja. *Prvo ponašanje* očituje se u tome da u jednoj skupini vrednota Hrvatska po *stupnju prihvaćenosti nadilazi* sve ostale četiri skupine europskih zemalja: stare članice EU, nove članice EU, zemlje kandidatkinje i ostale europske zemlje. To posebno vrijedi za sudjelovanje na nedjeljnoj misi. Jednako tako to vrijedi i za obrede prijelaza. Hrvati žele da se rođenje djeteta obilježi krštenjem, sklapanje braka crkvenim vjenčanjem i smrt vjerskim pogrebom. Rezultati EVS – 2008. istodobno potvrđuju ono što se daleko više zamjećuje u pastoralnoj praksi a manje u pastoralnoj teoriji, naime razilaženje između matrice modernog (sekulariziranog) čovjeka u svezi obreda prijelaza i matrice Crkve, koja u krstu i vjenčanju vidi sakramente i otajstva spasenja. No, takvo sekularizirano poimanje sakramenata u Crkvi usko je povezano s fenomenom stupnjevite pripadnosti Crkvi i distancirane crkvenosti, koje su zajednički problem svih vjerskih denominacija u Europi, a ne samo Katoličke crkve u Hrvatskoj. *Drugo ponašanje* očituje se u tome da u drugoj skupini vrednota Hrvatska po *repciji određenih vrednota* zaostaje za svim četirima skupinama zemalja. Jednom je to zaostajanje u smislu manjeg postotka (primjerice, obitelj, posao, prijatelji i poznanici), a drugi put je to zaostajanje u smislu velikog postotka (primjerice, slobodno vrijeme, politika, povjerenje u klasične institucije i u nove međunarodne asocijacije). Najslabije povjerenje uživaju političke stranke, Sabor, tisak, sindikati, a veće povjerenje uživaju EU, NATO i UN. Tri su institucije doživjele veliki pad povjerenja. To su Crkva, vojska i policija. Na temelju upravo te druge skupine vrednota može se zaključiti da se u demokratskoj Hrvatskoj u posljednjih petnaestak godina puno toga dogodilo, ali i u negativnom pravcu promijenilo, tako da su Hrvati postali dijelom apolitični a većim dijelom i apatični. Postali su nepovjerljivi u klasične i moderne institucije, pri čemu su brak i obitelj iznimke, usprkos svim mogućim problemima i teškoćama koje prate te dvije institucije. Isto tako je i kultura rada kao i kultura prijateljstva nešto što zaostaje za europskim prosjekom. *Treće ponašanje* očituje se u *vrednotama koje su po svojoj prihvaćenosti približno na istom postotku* u svim skupinama europskih zemalja. To se posebno odnosi na vrednotu novog života. Po odobravanju, odnosno neodobravanju pobačaja Hrvatska je bliža novim članicama EU, zemljama kandidatkinjama i ostalim europskim zemljama negoli starim članicama EU.

Da bi Kristova Crkva u Hrvatskoj, a dijelom i u Europi, mogla promicati, zagovarati i živjeti temeljne čovjekove vrednote kao i specifično kršćanske vrednote, nužno je već sada, a još više u budućnosti, koristiti različite modele pastoralnog djelovanja koji su u korelaciji s današnjim čovjekom, s njegovom konkretnom društvenom i životnom situacijom i koji su, dakako, u korelaciji s Isusom i njegovom povijesnom Crkvom. Upravo je ta Crkva pred iznimno teškom zadaćom jer polazi od puno toga što je u čovjeku i svakom konkretnom društvu staro i novo, ali jednako tako polazi i od suvremenog areopaga na kojem su religijske i vrijednosne ponude najrazličitije vrste i kršćanska je samo jedna od njih. U toj zadaći za povijesnu Kristovu Crkvu nema drugog puta doli korištenja i afirmacije modela univerzalne crkvene strategije, modela koncentriranja na pojedine vrednote, modela uvažavanja i življenja sa stupnjevitom i distanciranom crkvenošću te naposljetku modela boljeg i učinkovitijeg ugrađivanja duhovnih pokreta u cjelokupan crkveni pastoral.

Naposljetku, model nad modelima u pastoralno-teološkom smislu, uz jasno i uvjerljivo naviještanje, ostaje svakako model svjedočenja na osobnoj, obiteljskoj, eklezijalnoj (crkvenoj) kao i na društvenoj razini. Crkvenost i vjera moraju biti transparentne i drugima iskustveno prepoznatljive i dohvatljive po konkretnom čovjeku vjerniku koji daje obrazloženje nade svojim životnim svjedočanstvom, a ne samo govorenom (ili naviještanom) riječju. U transparentnosti i stvarnom iskustvenom svjedočenju lakše će se prepoznavati, ukorjenjivati, promovirati i oblikovati temeljne čovjekove, a istodobno i specifične kršćanske vrednote.

Summary

VALUES IN CROATIA FROM THE EUROPEAN PERSPECTIVE A PASTORAL-THEOLOGICAL VIEW

Josip BALOBAN

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
josip.baloban@zg.t-com.hr

The author discusses the value system in Croatia while grounding his discussion in the scientific-research project European Values Study (EVS – 2008), the Atlas of European Values, and the other recent literature, and comparing the Croatian data

with that of the old European Union (EU) members, the new EU members, the country candidates for accession to EU as well as the other European countries encompassed in the EVS research. The author claims that the Croatian society and the Church lack the all-encompassing, objective, constructive, and future-oriented critical awareness as well as the needed unity that would cut across the various political parties and groups within the society. Taking note of its location within Europe, which is at the same time both secular and religious, Croatia shows a trend of differential distance from the Church in various dimensions of ecclesiality. Marriage and the family remains a fundamental value for Europeans and even more so for Croats, while the culture of work and the relationship toward leisure time continue to be tested in Croatia. Furthermore, the value of friendship and acquaintances and the transfer from friendship to acquaintance has proven to be very fluid along with the other remnants of thinking inherited from the former communist political system. While trust in political institutions is quite low amongst the contemporary Europeans, this does not necessarily mean that they are politically apathetic since they continue to decide for themselves how politically engaged they will be for personal or social reasons. On the other hand, Croats have an exceptionally low level of trust in their political institutions and are politically apathetic. A comparison of relations of Europeans and Croats toward the value of new life shows that Croatia is closer to the new EU member countries, the country candidates, and the other European countries rather than the old EU countries. The author is particularly concerned by and provoked to reflect on the phenomenon of rapid deterioration of trust in the army, police and the Church in Croatia, for which he offers a plausible explanation and a critical reflection. When it comes to the value of solidarity and social (in)sensitivity (as well as some other values), Croats also lag behind the other citizens of the Old Continent.

In order to promote, advocate, and live the fundamental human values and the specific Christian values, the Christ's Church in Croatia (and, to some extent, in Europe) needs to take advantage of various models of pastoral engagement that are in correlation with the contemporary person and his/her concrete social and existential context. In relation to that, the author presents four basic pastoral models: 1. the model of universal ecclesial strategy; 2. the model of pastoral focus on individual values; 3. the model of gradual and remote ecclesiality; and 4. the model of spiritual movements.

The author concludes the article by strongly emphasising the transparent and recognisable character of ecclesiality and faith that need to become evident to others through individual believers who will give the reason of their hope not only through speech but also (and especially) through life witness.

Key words: *values, Croatia, European Union, ecclesiality, pastoral models.*